

NOVA ZGODOVINA SLOVENSKEGA SLOVSTVA

Slovenci še nimamo sintetičnega pregleda slovenskega slovstva, kakršnega imajo n. pr. Francozi v svojem Lansonu, Mornetu in drugih, Čehi v delu obeh Novákov, ali Nemci za novejšo literaturo v delu Wernerja Mahrholza. Potreba po takem delu pa je — zlasti odkar je šolski Grafenauer razprodan — iz dneva v dan občutnejša. Novo knjižno podjetje Akadem-ska založba v Ljubljani je za božič 1934 izdala Pregled slo-venskega slovstva, ki ga je napisal dr. Anton Slodnjak.

Slodnjakov namen je z njegovimi besedami izražen: »z mrežo najširšega in najvišjega sintetičnega pogleda bi rad zajel z analitičnim dletom izklesane glasnike naše narodne snovi in našega narodnega duha ter jih spet oživil v novo življenje.« Hotel je sestaviti »živ in zanesljiv vodnik v lepote našega in posredno človeškega slovstva sploh«. (Glej prospekt Akadem-ske založbe 1934/35.) Slodnjak je hotel obdelati vso snov v obliki esejev, pisanih v lahkem, tudi širšim plastem inteligence dostopnem slogu. Vendar pa naj bi ti eseji — četudi so celote zase — podajali razvoj slovenskega slovstva v vsej njegovi nepretrgani rasti.

Načrt je bil vsekakor dober in pri današnjem stanju literarnozgodovinske vede pri nas izvršljiv. Ob debeli knjigi (543 strani) moramo občudovati Slodnjakovo entuzijastično pridnost; poleg svojega poklicnega dela izdaja istočasno dva slovenska klasika in piše ocene po revijah, pa je pri vsem tem še mogel napisati pregled vsega slovenskega slovstva.

Nasplošno zna lepo ločiti važna dejstva od nevažnih ter poudarjati odločilne momente v razvoju naše literature; vrhu tega rešuje mnogo novih problemov ali jih vsaj nakazuje, hoteč dati bodočim slovenskim literarnim zgodovinarjem pobude za delo v novih smereh. Vse to dela Slodnjakovo knjigo zanimivo in privlačno. Nekatera poglavja v knjigi so napisana s podrobnim poznanjem stvari in posebno ljubeznijo ter bodo ohranila trajno vrednost tudi radi novih osvetljav osebnosti in dob. K takim dobrim poglavjem štejem iz starejše književnosti »Ilirstvo«, »Val 'slovenskega' ilirstva«, »Anton Slomšek in njegov prosvetiteljski krožek«, v novejši književnosti, ki je nasplošno obdelana mnogo bolje od starejše, pa se odlikujejo literarni portreti Simona Gregorčiča, Ivana Tavčarja, Antona Aškerca, Ivana Cankarja, Dragotina Ketteja in Josipa Murna. V podroben razbor pozitivnih strani Slodnjakovega dela se tu ne morem spuščati.

Da pa knjiga ni sprejemljiva v celoti, ni kriva samo naglica, s katero je bila knjiga napisana, temveč še mnogo bolj neki posebni pisateljevi literarni nazori in tendence, ki jih skuša avtor v knjigi nasilno uveljaviti, njegov nepravilen odnos do drugih slovenskih literarnih zgodovinarjev ter razne njegove razvade.

V veliki meri je vplivalo na formulacije nekaterih važnih odstavkov v knjigi Slodnjakovo prepričanje, da se je slovensko slovstvo — in tedaj vse naše kulturno življenje — razvijalo brez odločilnih vplivov od zunaj, iz

lastnih sil slovenskega ljudstva, ne kot posnetek slovstev velikih narodov, temveč kot samolasten in edin primer svoje vrste (glej Slodnjakovo formulacijo o namenu Levstikovih prizadevanj, 191). To svojo misel, ki je samo do neke mere pravilna, je hotel Slodnjak — ne dokazati, temveč kar aprioristično uveljaviti in v svojem pregledu prikazati. Zato je po sili izkonstruiral humanizem in renesanso na slovenskih tleh in še bolj po sili zvezal z njim začetnike slovenskega protestantskega slovstva. Iz istega stremljenja je prav tako neuspešno skušal zvezati katoliško pridigarsko slovstvo s slovenskimi enciklopedisti in udi znanstvenih akademij ter najti začetke preporoda že v 16. stoletju. Radi te svoje tendence skuša vso novejšo prozo zvezati z Levstikovimi Napakami in Popotovanjem (v svetovnem slovstvu verzirani Stritar je po Slodnjaku Jurčiča samo izmaličil, po vzoru mladoslovenske literature pišeta celo Finžgar in Bevk); iz tega razloga omalovažuje vpliv svetovnih slovstev pri moderni in trdi, da je moderna zastavila plug prav v osrčje naroda in skušala ustvariti nov način slovenskega narodnega mišljenja; zato dokazuje, da je celo naturalizem domača odporna kretnja zoper umetniško in idejno breznačelnost zadnje mladoslovenske generacije in izraz svobodomiselne kljubovalnosti zoper stoletno janzenistično preganjanje svobodne umetnosti. Ti ponesrečeni dokazi in zavestno eliminiranje odločilnih vplivov svetovnega slovstva povzročajo, da pomembni pojavi v našem slovstvu više v zraku in so v tej osvetljavi slabo razumljivi.

S tem pojmovanjem je v zvezi tudi Slodnjakova aprioristična trditev, da je pravi vir umetne slovenske pesmi »pač edinole slovenska narodna pesem«. Tudi to avtorjevo prepričanje je pustilo v knjigi vidne sledove in je krivo marsikatero formulacijo, ki se z njo ne moremo strinjati.

Slodnjak je hotel s svojim delom pokazati, kako nas je književnost polagoma spreminjala iz ljudstva v narod in nas živeče v nesvobodi duhovno osvobajala. S to svojo mislijo je znal prepojit vse svoje delo. Lepo je prikazal marsikaterega navidez nepomembnega delavca za narodni napredek in mu dal tako smisel in pomen v zgodovinskem razvoju slovenskega naroda. S pravim razumevanjem je posvetil veliko pažnjo vsaj nekaterim našim obrobnim pokrajinskim delavcem (zlasti štajerskim) in lepo pokazal, kako so se obrobne štajerske pokrajine vraščale v jedro narodnega telesa in odtod so črpale moči, da so toliko časa kljubovale pritisku tujstva.

A ta misel vodnica je rodila tudi slabe posledice. Prva njena žrtev je — Prešeren. Ko je Slodnjak v zasledovanju slovenskega narodnega preporoda prišel do čiste umetnosti Prešernove, se je nekako zmedel. Kaj bi ž njo že sedaj, ko je narod še nezrel za čisto umetnost (kot je pokazala doba)? Slodnjak je menda čutil, da Prešernovo delo, tako kot je, ne gre v organsko razvojno črto slovenskega preporoda. Prestrmo se dviga njegova pesem v čiste višave. A ker ga je kljub temu hotel spraviti vanjo, mu je moral delati silo. V neki meri je žrtev tega Slodnjakovega narodno preporodnega stališča tudi Župančič in celo Kette.

Tu naj le še pripomnim, da je v to napako zavedlo Slodnjaka neko preozkosrčno pojmovanje »naroda«. Pogosto imam namreč ob njegovem delu

vtisk, da ima za živo narodno telo le — kmeta (ljudstvo), kot Levstik, ki je s stališča jezikoslovca videl edino v kmetu jedro slovenskega naroda, v našem meščanu pa le prerad kazal samo človeka, ki govori popačeno slovenščino.

Od mirne stvarnosti in trdne resničnosti zavaja Slodnjaka tudi neko močno nagnjenje k iskanju herojev in zanosnemu poveličevanju nekaterih osebnosti. Tudi potreba po narodnih herojih in nekakšni nacionalni mitologiji je v duhovnem ozračju sodobne Evrope, toda literarni zgodovinar se takim stremljenjem ne sme toliko uslužiti, da bi njim na ljubo pretvarjal resnico. Slodnjak se tej nevarnosti ni znal popolnoma izogniti. (Prim. samo poglavje o Prešernu in Levstiku!)

Velike slabosti v knjigi izvirajo tudi iz nepravilnega odnosa do virov in uporabljene literature (ki je pisatelj žal nikjer ne navaja). Tu je treba predvsem omeniti čudno dejstvo, da se Slodnjak po sili izogiblje izsledkov drugih literarnih zgodovinarjev, zlasti izsledkov prof. Kidriča in prof. Prijatelja, četudi za to skoraj nikdar nima stvarnega razloga: dogaja se mu namreč, da pri tem stremljenju po nekakšni originalnosti ponekod uvaja nepodprte nove trditve in domneve, drugod pa dela težke stvarne napake. Včasih pa kako dejstvo, ki so ga ugotovili že drugi pred njim, podaja v taki obliki, kot da bi ga bil dognal šele on. (Prim. formulacijo o Trubarjevem cvinglijanzizmu!)

Nesrečno roko je imel zlasti pri periodizaciji in poimenovanju posameznih razdobij. Z neko lahkotnostjo opušča Slodnjak n. pr. dosedanje delitev novejših dobe in uvaja drugo, ne da bi mogel svojo novost primerno utemeljiti.

Za oznako dob ne pozna nikakega sistema: nekatere označuje čisto mimogrede, o drugih se z raznih kriterijev obširneje razpisuje in to pogosto na več mestih in ob kaki slučajni priložnosti.

Kakor si ni delal posebnih preglavic z razdelitvijo slovenske literarne zgodovine, tako je z lahke strani pojmoval tudi poimenovanje posameznih dob; rad jim daje poetična imena, ki ne povedo nič (n. pr. Iskra pod pepelom), ali pa jih imenuje po čisto zunanjih grupacijah (n. pr. Drugi rod Dominsvetovcev).

Priročniki navadno niso pisani s tako izrazito avtorjevega stališča in tako polemično, kot je pisan Slodnjakov. Lepa navada je, da človek, ki hoče pisati neko večje sintetično delo in v njem postavljati dalekosežne trditve, ki so v opreki z dosedaj veljavnimi, razjasni in dokaže svoje nazore s podrobnim analitičnim delom v revijalnem tisku, ali pa opirajoč se na svojo priznano avtoriteto mirno gradi svojo sintezo in se pri tem ne ozira na mnenja drugih. Za obširne polemike pa v sintetičnem priročniku ni mesta — zlasti če je izdan z upanjem, da se bo uporabljal tudi v šoli (vsaj kot pomožna knjiga). In v Slodnjakovem delu je mnogo polemike — ne toliko očitne kot prikrite. To občutim v knjigi take zasnove kot neorganski in moteč element.

Ker ima navado, da o nekaterih stvareh govori po večkrat — pogosto čisto brez potrebe in večkrat o nepravem času — se mu celo dogaja, da si v sodbah sam nasprotuje. (Prim. njegove različne formulacije o srednjeveškem pismenstvu.) Za dejstva pogosto označuje stvari, ki so v resnici samo njegove

domneve, a trdne izsledke drugih prav rad omalovažuje z »baje«, »pravijo«, »menda«.

Posamezna poglavja v knjigi in tudi posamezni odstavki poglavij so obdelani zelo neenakomerno: tod se srečavaš z lahkotnim kramljanjem in anekdotiziranjem, drugod nahajaš težka in nejasna filozofsko-zgodovinska razglabljanja. Mestoma so podatki biografskega in bibliografskega značaja reducirani skoraj na nič, drugod se omenjajo neznatni drobci, ki jih je sam odkril (n. pr. da je urednik zbranih spisov prezrl to ali ono pesmico, glej str. 141, 406). Štajerska pokrajinska književnost je obdelana zelo podrobno, druge, n. pr. koroška, primorska, zlasti prekmurska pa zelo površno.

O jeziku in stilu knjige je treba poudariti, da Slodnjak ne zna jasno misli razvijati in jih podajati v preciznih stavkih. Prepogosto se mu motajo brez prave notranje zveze in kopičijo po nekih zunanjih asociacijah. Tako nastajajo težke stavčne konstrukcije, ki vsebujejo po deset misli, ob koncu pa bravec ne ve, za kaj je šlo v začetku. Če bi Slodnjak tekst vsaj enkrat vestno pregledal, bi te nedostatke lahko odpravil; potem ne bi mogle ostati v njem tudi take stvari, kot je n. pr. na str. 54: »S slovensko slovnico sta se na štajerskem ukvarjala Mihael Zagajšek, ki je... dal na svetlo dvojezično slovensko gramatiko.« (Drugi subjekt tega stavka je šele v tretjem naslednjem stavku.)

Slog občutno kaže nebrzdan patos, pretiran bombast, množica ponesrečenih metafor in nejasnih ter nerodnih formulacij. Kako se Slodnjak žene za nekim hiperboličnim izrazom, ki naj bi zajemal iz največje globine, pa pogosto vendarle ostaja prazna beseda, nam najnazorneje kaže neprestano uporabljanje sestavljenk s prepono »pra-«: celo namesto pridevnika večen, ki je že sam navadno rabljen hiperbolično, uporablja Slodnjak skoraj dosledno »pravečen«.

V slovničnem in pravopisnem pogledu je knjiga zanemarjena in ne ustreza najelementarnejšim zahtevam. Pisateljevim napakam in nedoslednostim jih je primaknil nekaj še stavec in tako se je zgodilo, da je knjiga v tem pogledu pravi unikum: ni skoraj strani, ki bi bila neoporečna.

V naslednjem bom skušal navesti glavne zablode, napake in netočnosti Slodnjakovega dela kar po poglavjih.

V prvem poglavju (*Slovenstvo in slovanstvo*) nam pisatelj pogosto v nerodni in nejasni formulaciji podaja svoje misli o življenjskih in kulturnih razmerah Slovencev v srednjem veku. To, kar govori o narodni pesmi (7, 10), je pač le hipoteza in bi bilo treba tako izraziti. Na strani 9 trdi: »Krst je bil nasilen, kajti na spreobračanje množic v takratnih časih ne moremo misliti, dasi nam poročajo tudi o njem.« Dalje pa pravi, da se »oznanevalci (nove vere) niso brigali, da bi oskrbeli slovenske vernike s potrebnimi cerkvenimi teksti v narodnem jeziku. Vendar pa je zahteval način prekrščevanja samega, če ni hotel biti samo dejanje golega nasilja, da so govorili in pridigovali... v slovenskem jeziku«. Iz te formulacije ni jasno, kakšno je avtorjevo mnenje o tem vprašanju: zgoraj določno trdi, da je bil krst nasilen, nekaj vrstic niže pa že najdemo drugačno mnenje.

Nejasno je, kaj hoče povedati s poetičnim stavkom: »Vsaj na vzhodni rob nove slovenske domovine je padel odsev bele Metodove halje in vzbudil tam slovenski odmev v slovenskem jeziku razodevanih nauk.« (10). O pismenosti v srednjem veku se izraža večkrat in sam sebi nasprotuje. Bravec nazadnje ne ve, pri čem je. Na str. 11 beremo: »prosvetno delo na Slovenskem je plod bolj ali manj slučajne pridnosti posameznih veroučiteljev« in dalje: »Nujnih posledic tega novega kulturnega udejstvovanja v slovenskem jeziku niso zapisali, ker so bile odvisne od dobre volje pridigarja...« Takoj za tem trdi nasprotno: »Vendar se je sčasoma izoblikovalo neko versko pismenstvo v slovenskem jeziku« in: »Ohranjeni drobci pa pričajo, da niso samo slučajne drobtine z bogatinove mize, temveč stebri porušenih in odplavljenih mostov.« A na str. 23 pri protireformaciji navaja za vzrok, zakaj katoličani niso posnemali zgleda protestantov: »Priložnostno ustno prevajanje molitev in obrednih besedil«.

Trditev, da so brižinski spomeniki prevedeni iz latinskih cerkvenih obrednikov (12), je — če ne napačna — doslej vsaj nedokazana. Isto je s Slodnjakovimi domnevmi o veljavi slovenščine v javnem življenju in na dvoru. (12).

Kapitularijev Karla Velikega, ki tvorijo osnovo za srednjeveško pismenstvo, Slodnjak niti ne omenja.

Nerodna je formulacija na str. 14: »V sredini med omenjenima prepisoma so nastali molitveni obrazci iz Celovškega rokopisa« in pa: »v Beneški Sloveniji so spisali prvi vzgled slovenskega pravnega spomenika«.

Poglavje »Sledovi humanizma in renesanse na slovenskih tleh« je v celoti prazno besedičenje ob gluhih imenih treh latinskih pisateljev, ki so po rodu najbrž res vsi trije Slovenci (Preprost, Perger, Hvale). Vsi trije so delovali na Dunaju daleč od svoje domovine. Zato ne razumem, kako more Slodnjak trditi, da se je »nova humanistična miselnost razživela na slovenskih tleh« (16). Slodnjaku se zdi »verjetno«, da je živel »v bližini teh mož« humanist Bonomo, vzgojitelj in podpornik Trubarjev, in ne dvomi, »da je prav v tem dunajskem kulturnem krogu zarodišče slovenskega protestantskega pokreta« (17). A za »pomenljivo resnico, da so bili prav ti ljudje glasniki o obnovitvi grške in rimske kulture v Srednji Evropi ter zarodniki slovenskega protestantizma«, bo treba vendarle še dokazov — to čuti tudi Slodnjak, a dokazovanje s trdnim upanjem v uspeh prepušča drugim: »Odkriti naravnostne in podtalne zveze med slovenskimi humanisti in protestanti, bodi naloga prihodnosti, ki pa je nujna, kajti potem ne bodo postojanke slovenskega literarnega dela v 16. stoletju več tako slučajne ali samo od tujih vplivov odvisne, temveč vidno bo, da je slovensko protestantsko slovstvo rastle organično iz velikega svetovnega gibanja, pa tudi iz slovenskih prosvetnih in socialnih razmer v začetku 16. stoletja« (17). Četudi Slodnjak dve strani dalje trdi, da je zgodovina slovenskega protestantskega slovstva točno določena (19), je vendar tu med vrsticami čitati, da nekaj v tej zgodovini le še ni v redu: da nastanek tega slovstva v tej zgodovini ni nikamor oprt, da je slučajen ali samo od tujih vplivov odvisen. Ne razumem, zakaj si Slodnjak obeta tolikih rezultatov od odkritja zvez med slovenskimi humanisti in protestanti. Recimo, da bodoče generacije res dokažejo, da so bili prej

omenjeni humanisti Slovenci, ki so vplivali posredno na duševni razvoj Primoža Trubarja. Ali bo s tem bolj, kakor je bilo doslej, dokazano, da je slovensko protestantsko slovstvo raslo organsko tudi iz slovenskih prosvetnih in socialnih razmer v začetku 16. stoletja? Ali ne bo tudi tedaj še vedno veljalo dejstvo, da izhaja pobuda za nje iz nove miselnosti nemških protestantov, ki so potrebovali razumljivih agitatoričnih knjig in podarjali potrebo čitanja biblije in opravljanja službe božje v razumljivem jeziku in da so semena te miselnosti zanesli dijaki in trgovci tudi v naše kraje?

Poglavje »Oživitev slovenske narodne duše zaradi verske reformacije« je posvečeno slovenski protestantski književnosti. Za uvod v to poglavje čitamo nejasno, težko blojo o miselnih podstavah humanizma in protestantizma. Kaj pomaga povprečnemu inteligentu na koncu razprave o humanizmu kot »nadaljevanju sholastičnega prilaščevanja grške analitične znanosti in filozofije« takole utemeljevanje: »Da to niso samo besede, dokazujejo osebnosti reformatorjev n. pr. Luthra, ki je bil učenec nominalistov, zlasti njihovega vodje Viljema Ockhamskega« (18). Če se bo zatekel po pomoč v Ušeničnikov Uvod I., bo na str. 165. izvedel, da Viljem Ockhamski prav za prav nominalist bil ni.

Protestantska književnost je obdelana zelo medlo na 5½ straneh. Če bi Slodnjak opustil globokoumno filozofiranje in kramljajoče anekdotiziranje, bi tudi na tem prostoru lahko strnjeno podal nastanek, razvoj in zaton protestantske aktivnosti, »zgodovino, obseg in vrednost slovenskega protestantskega slovstva«. Tako pa bežno označuje le Trubarja, Krelja, Dalmatina in Jurišiča. Ne govori niti o Klombnerju, niti o Megiserju (dasi oba upošteva v Letopisu), a le mimogrede omenja Ungnadovo tiskarno. Če se izraža Slodnjak, da »sluti« v Trubarjevih spisih »neko nagibanje k Avguštinovi miselnosti, kakor tudi k naukom švicarskega reformatorja Zvinglija« (22), moram omeniti, da je vsaj Trubarjevo nagnjenje k evnglijanizmu slutil že marsikdo drugi (gl. Kidrič, Zgod. slovenskega slovstva 1. snopič, 2. izd. 33—36, 72); saj ga je leta 1559. nekdo prav radi evnglijanizma ovadil vojvodi Krištofu. O preporodni miselnosti, ki jo Slodnjak pripisuje protestantom 16. stoletja, bom govoril pozneje. Trditev, da so Bohoričevo slovnico uvedli kot učno knjigo v ljubljansko stanovsko šolo (21), je napačna. (Gl. Kidrič, ČJKZ IV. 125—139.)

V poglavju »Iskra pod pepelom« prikazuje Slodnjak Alasijevo, Hrenovo, Čandkovo in Kastelčevo delo. Slodnjak še vedno vzdržuje trditev, da bi moral po zatoru protestantske književnosti nastopiti katoliški lajik z ljudskim zabavnim in poučnim slovstvom (24), dasi ga je že Kidrič (Zg.² 102, 136) opozoril, da to ne bi bil normalen razvoj. Dokler namreč narod nima literarnih del, ki so mu najnujnejša, ne more misliti na stvari, brez katerih laže prebije, in če je imela šolstvo v rokah duhovščina in ga usmerjala le bolj v svoje potrebe, potem od lajikov ne moremo pričakovati naenkrat literarnega dela v področju posvetne književnosti. Nastop lajikov s posvetno zabavno in poučno knjigo ob koncu 16. stoletja bi bil edinstven primer v kulturni zgodovini evropskih nedržavnih narodov, kakršni smo bili Slovenci.

(Dalje)

NOVA ZGODOVINA SLOVENSKEGA SLOVSTVA

Pod naslovom »Slovenski enciklopedisti in udje znanstvenih akademij« omenja Slodnjak najprej delo L. Schönlebna in J. V. Valvasorja. O poslednjem trdi, da je bil »po srcu slovenski rodoljub«. To pa ne drži. Valvasor se je sam štel za Nemca in pisal nemški, dasi Slovanom ni bil sovražen. (Kidrič Zg.² 106, 131).

O Akademiji Operosorum trdi, da so bili njeni člani nasprotniki jezuitov, da so jih ti razglasili za veri nevarne, »kar je bilo krivo, da so se kmalu razšli«. To je stara podmena, a ni osnovana (gl. Steska, Academia Operosorum, IMK X, 90). Slodnjak te »polemike med operozi in jezuiti« kot gotovo dejstvo pozneje še enkrat omenja (69). Od članov Akademije Operosorum ne omenja nikogar, pač pa navezuje na program Akademije Operosorum delo slovenskih pridigarjev, češ, »ta učenjakarska združba je posredno rodila bogato slovensko pridigarsko slovstvo« (28).

Nesprejemljiv v stvarnem in oblikovnem pogledu, a za način Slodnjakovega dela značilen je sklep: »Ker je bil najpridnejši in razmeroma najoriginalnejši slovenski pridigar tedanjega časa Vipavec Janez Leonelli iz kapucinskega reda, ud akademije delovnih mož in ker nahajamo v njegovih pridigah vso tisto navidezno klasično, v resnici pa baročno, z jezuitizmom v formi, nikakor pa ne v vsebini prekvašeno bujnost, pisanost in mnogovrstnost, mislim, da je Janez Svetokriški ustvarjal poljudne pridige po tistih načelih, ki so jih branili akademiki v svojih gluhih latinskih traktatih.« Slodnjaka »ne moti«, da so Leonellijeve pridige začele izhajati že 2 leti pred ustanovitvijo akademije. »Slog, bujnost primer, življenjska neposrednost... vse to priča, da je naš pridigar mož drugačnega kova, kakor so bili jezuitje« (28). A da je bil Janez Svetokriški nasprotnik jezuitov in akademik ter da je ustvarjal svoje pridige v slogu in po načelih akademikov, sklepa Slodnjak pač samo iz dejstva, da slog kaže moža drugačnega kova kot so bili jezuitje. Drugega dokaza za Leonellijevo članstvo v AO in za trditev, da posebnost njegovega sloga ni odsev kakih tujih vzorov, temveč domače znanstvene »združbe«, namreč ni: Janeza Svetokriškega ni ne med 23 udi, ki so bili člani do leta 1701. in so jih tega leta natisnili v knjižici, ne med onimi štirimi, ki so pristopili po l. 1701. (gl. Steska, l. c. 47—54). Za člana AO je napravil znamenitega pisatelja in pridigarja pač šele Pohl in (Glej Glonar, Janez Svetokriški SBL 376) in za njim Slodnjak — a vsak iz svojih potreb.

Prav toliko pravice kakor Janez Svetokriški imajo do tega, da se solnčijo pod tako bahatim naslovom, tudi ostali pridigarji in pesmarji 17. in 18. stoletja: Rogerij, Hipolit, Basar, Steržinar, Lavrenčič, Repež in Paglovec. O Hipolitu je doslej veljalo za dokazano, da ob času pisanja svojega slovarja ni poznal Bohoričeve slovnice. Po Slodnjaku je samo »baje« ni poznal in ga je »menda« zmedla, ko mu jo je ljubljanski tiskar pokazal (30).

Naslov naslednjega poglavja »Novi znaki narodnega prepoda« in poglavje samo nam priča, da Slodnjak ali ne pozna ali ne

priznava definicije pojma »narodni preporod«. Če nam pomeni »narodni preporod« zavestno stremljenje po izpremembi dotedanjega poniževalnega položaja jezika in naroda (v kulturnem in političnem pogledu), potem začetkov preporoda ne moremo staviti v 16. stoletje in ne govoriti o novih znakih narodnega preporoda v sredi 18. stoletja (Kidrič Zg. 140—41). Slodnjak v poglavju o protestantski književnosti sicer sam na nekaterih mestih poudarja »versko misel«, ki je vodila slov. prot. pisatelje (19, 23), drugod pa namiguje, da so čutili potrebo tudi po novem socialnem in političnem življenju (19). Nekam nedoločno meni, da »velike misli« (v Bohoričevi slovnici) »prav za prav že napovedujejo regeneracijo slovenskega narodnega in kulturnega življenja«, a takoj za tem že govori o preporoditeljih od 16. pa do sredine 19. stoletja (21). Na str. 34 pa trdi že kar določno, da je »misel o politični in kulturni regeneraciji Slovenstva... ustvaril 16. vek« in da je, »kakor smo videli«, v drugi polovici 18. stoletja živel »vedno, čeprav dostikrat podtalno in skrito«. »Marko Pohlin je bil prvi, ki je ideji zopet povzel, združil in vnovič opredelil v svoji slovnici leta 1768.« Zanašanje narodnostnega vprašanja v 16. stoletje je zgrešeno. Po Slodnjaku smo imeli Slovenci preporodno gibanje 200 let pred nastankom preporodnih procesov pri drugih evropskih narodih, živeli v podobnih razmerah kot Slovenci! (Cf. Kidrič Zg. 141.) Slovenski protestantje so bili borci za nove verske ideje; zavestnega odpora proti vladajoči nemščini od njih ne moremo pričakovati, ker tudi zavestnega omalovaževanja slovenščine in Slovencev radi njih narodnosti ta doba še ni poznala. Zato Bohoričev uvod tudi ne more biti preporodni manifest (43). Še manj kot o misli na kulturno regeneracijo moremo govoriti o misli na politično regeneracijo Slovenstva v 16. in 17. stoletju. Res pa je, da so našli preporoditelji 18. stoletja v prot. književnosti mnogo momentov, ki so jim narodno zavednost budili in utrjevali. Bohoričev uvod je poleg dejstva samega, da je v 16. stoletju vzrastlo bogato slovensko slovstvo, vzbudil največ preporodnega navdušenja. Gl. Kidrič, Epilog, Naši zapiski VI, 177—178.

V očrtu preporodnega gibanja pogrešam omenitve Kumerdejeve filološke družbe v letu 1779; Academia Operosorum, ki so jo obnovili leta 1781, pa ni združba »slavistov«, saj to ni bila zaključena družba preporoditeljev, temveč širša organizacija znanstvenikov; v njej so seveda tudi preporoditelji nameravali vršiti svoje delo. »Slaviste« so se imenovali člani Zoisovega krožka (Kidrič Zg. 214, 218—220). Omeniti bi bilo treba terezijansko cerkveno pesmarico. Organizacija šolstva in delo za osnovnošolske knjige v tej dobi je premalo poudarjeno. O Kumerdeju čitamo šele na strani 138. (pri Slomšku), da »je v tihotapil (!) v podeželske šole slovenski učni jezik«. Na str. 39. pa čitamo, da so mu preporoditelji »naložili« pisanje slovnice in slovarja. Formulacija ni dovolj jasna. Kumerdej iniciative za svoje delo ni dobil od drugih, saj je potrebo po slovnici in slovarju sam najbolj občutil. Sam je zbral družbo 15 mož, da bi z njimi pretresel svoj pravopis, ki ga je v prvi polovici 1779 že pisal. Odveč je problematično razpravljanje o zvezi med Linhartovim traktatom o veri prvotnih Slovanov in Vodnikovim »velikim bogom« ter Prešernovim epigramom »Bog« (40—41). Netočna je formulacija, da se je

Vodnik lotil predelave in izpopolnitve Kumerdejevega slovarskega osnutka (46). Vodnik je pisal nov slovar — četudi je uporabil tudi Kumerdejevo gradivo. Tudi trditev, da Vodnik z Ilirijo zveličano ni preklical Ilirije oživiljene, temveč jo le potrdil, ne ustreza resnici (47).

Poglavje »Početniki slovenske romantike« je posvečeno Kopitarju. Slodnjak, čigar nazori o slov. knjižnem jeziku in o namenu, nalogah in poteh slov. slovstva so prevzeti od Levstika in tako posredno deloma tudi od Kopitarja, ob primerjanju Kopitarjevih in Čopovih pogledov na knjižni jezik in namen slov. slovstva zagovarja Kopitarjeve nazore. Kopitarjevi nazori so mu »demokratičnejši« od Čopovih. Čopovi zahtevi po umetnostnem izrazilu, »ki bi moglo izreči vse, tudi najvišje slogovne lepote, ki jih je bil spoznal v evropskih slovstvih,« je samo »sreča« pomagala do uresničenja: »Toda Prešeren je bil genijalna izjema.« Ko se je za istim smotrom pehal Koseski, ki ni poznal živega jezika in je bil brez pesniške nadarjenosti, je vstal zoper njega kritik, Kopitarjev učenec Levstik, »ki je ponovil z uspehom njegov (Kopitarjev) klic, naj se prenese čisti ljudski govor v knjigo umetnosti, ne le pouka in vsa umetnost naj izvira iz globin ljudske duše« (51). Ti nazori, ki so pri Kopitarju in pri Levstiku z narodnopreporodnega stališča razumljivi in v neki meri opravičljivi, so v svojem bistvu utilitarističnega in torej ne-umetnostnega značaja. (Prim. Levstikove besede: »S tacim pisanjem bi se ljudstvo najlaže budilo, najlaže bi se mu dajalo veselje do knjig« v »Popotovanju«. Glej tudi Prijatelj, Jurčičevi zbrani spisi I. str. IV., V.). Bili so za neko dobo razvoja slov. naroda potrebni in so obrodili bogat sad. Večno veljavno in edino izveličavno vodilo pa seveda ne morejo ostati, razen v kolikor vsebujejo samo po sebi umevne in splošno veljavne zahteve (n. pr. nepotvorjen jezik), ki jih je pa bilo treba l. 1858. radi posebnih slovenskih slovstvenih razmer posebej naglasiti. Kopitar je želel, naj bi srbske narodne pesmi (slovenskih ni cenil) postale vzor slovenski umetni pesmi (52). Slodnjak pa že ob Pisanicah (34) meni, da je pravi vir slovenske umetne pesmi »pač edinole slovenska narodna pesem«. Ti nazori so — kakor bomo še videli — Slodnjaku usodno izkrivili pogled na vrhove naše besedne umetnosti.

V naslednjem poglavju pogrešam omenitve vzhodnoštajerske filološke družbe iz l. 1803—4. Pri obravnavanju preporodnega gibanja na Koroškem bi bilo treba omeniti pomen Japljevega bivanja v Celovcu (gl. Kidrič, Dobrovský in slovenski preporod str. 86—7), pri Urbanu Jarniku pa tudi »Zber lepih ukov za slov. mladino«. Franc Cvetko ni deloval pred Janezom Primcem, temveč je bil Primčev učenec. (Gl. SBL I. 88.) Odkod ve Slodnjak, da se je Čop učil slovenščine po Šmigočevi slovnici? (54). Neusmiljeni ocenjevalec Primčeve čitanke je bil Zupan in ne Kopitar (56) (gl. Kidrič, Dobrovský in slov. preporod str. 104). Tu bi bilo treba govoriti tudi o delu Schusterja-Drabosnjaka, ki ga Slodnjak niti ne omenja.

Premalo jasna je formulacija na strani 56, ki pravi, da je Slomšek vzrasel iz celovškega slovstvenega krožka. Slomšek je temu krožku prinesel življenje in mu bil duša.

K poglavju »Boj za enotni slovstveni jezik in črkopis« je treba pripomniti, da je šlo v tem boju v prvi vrsti za črkopis, ne toliko za jezik. In tudi rezultat

slovstvih»; »pred očmi mu lebdi podoba slovenske poezije, v kateri bi se, kakor v žarišču zbrali najsvetlejši žarki svetovnih slovstev v novo narodno luč. Ne sluti, da je treba za izoblikovanje samorodne narodne poezije poznavanja vseh globin in višin narodnega življenja.« »Veličina Čopove kritične sposobnosti ga (Čopa namreč!) je dvigala nad srednje-evropske kritike v predmarcu, toda usoda slovenskega ljudstva ga ni zanimala niti kot snov za pesniške umotvore« (69). To so lekcije, ki jih mora Slodnjak radi svojega prej omenjenega nazora deliti mojstru Čopu, ki je bil Prešernu pokazal »pot pravo v deželo duhov« in o katerem tudi Slodnjak trdi, da je »vse svoje izvirno in pridobljeno bogastvo odlagal v dušo prijatelja Prešerna« in da je »njuno duhovno sožitje brez primere v svetovnem slovstvu in nikdar ne bomo mogli doumeti, koliko je Prešeren dolžan Čopu« (68). A kako bo Slodnjak Prešerna spravil v okvir svojega umetnostnega nazora? Prešernova pesem mu je »po zunanji podobi izrazito meščanska« (65); le med pesmimi, nastalimi po Krstu pri Savici, je našel nekatere, ki »kljub najvišji artistični in življenski popolnosti nosijo tudi pečat narodne pesmi« (95). Po formi tedaj Prešerna ni mogoče »ponaroditi« v smislu Slodnjakovih nazorov. Po vsebini? Da. Prešernova pesem, ki je samo na videz »nasprotni tečaj« narodni pesmi (154), »je po svoji notranji vsebini občeslovenska« (65), Prešeren je vedel, česar Čop ni slutil — da je namreč »treba za oblikovanje samorodne narodne poezije poznavanja vseh globin in višin narodnega življenja« (69). »V Prešernu je prebujeni narod poskočil na noge in zapel pesem o svojem težkem padcu, o dolгих stoletjih suženjstva, telesne in duhovne tlake, o tihi vdanosti v usodo in silni ter nepremagljivi veri v svobodo... In v romantične ter antične pesniške vrče je natočil Prešeren najdragocenejše narodove sanje, misli in spoznanja, ki so privrela skozi njegovo srce iz milijona živih in milijonov umrlih — nemih slovenskih src. Niti iskrica trpljenja, ki ga je doživel naš človek, ni brez sledu ugasnila.« O vseh radostih in o vsem trpljenju o doživljanju sveta in veselja, o stari pravdi in hrepenenju po svobodi »so pele narodne pesmi, tožile in prosile molitve in cerkvene pesmi, dokazovale razprave pobožnih pisateljev, prepričevali spisi prepoditeljev in učili slovničarji, toda umetnika ustvarjevalca ni bilo, ki bi dal vsakdanji narodni epopeji božansko mitično vsebino. — In to je storil Prešeren v svojih poezijah« (77). Da se temu zanosnemu poveličanju Prešerna dá vsaj videz neke veljavnosti, ki bi bila dojetna tudi za druge ljudi, treba predvsem zabrisati subjektivnost Prešernovih lirskih življenjskih, zlasti ljubezenskih izpovedi ter poudariti ona mesta, na katerih dobi izraz Prešernova bolečina radi nesrečne usode slovenskega naroda. Slodnjak se loteva dela v tem smislu. Prešernova pesem je zajela »v na videz docela osebni melodiji upanja in strah prebujajočega se naroda« (78). Prebujajočo se spolnost »je pozneje v »ljubezenski dobi« popolneje kakor Dante podvrgel osnovni misli svojega stvarjanja« (78). Da s to »osnovno mislijo« meni Slodnjak domovinsko ljubezen, razberemo lahko s strani 80: »Omenil sem že, da je v ljubezenski dobi drhtela sredi omamnih hvalnic in otožnih prošenj, ki jih je naslavljal na Julijo, energija iskrene ljubezni do suženjskega naroda in propadle domovine. Da, človeku se zdi, da je prav ta melodija že tudi tukaj osnovna! Saj jo tako krepko

boja — da omenim že tu — je bilo le zedinjenje Slovencev v črkopisu, ne pa tudi v književnem jeziku, kot beremo na str. 75. Jezik pokrajinskih pisateljev se je tudi pozneje še v marsičem ločil od jezika v publikacijah kranjskega območja. Vseslovenski književni jezik smo dobili Slovenci po zaslugi ilirskega pokreta, a uveljavil in utrdil ga je s svojimi Novicami Bleiweis.

Metelkova slovnica je izšla leta 1825. in ne 1824. (str. 59). Proti Marnovi previdnejši domnevi (glej Kolarič, Metelko, SBL 107), da je bil med Metelkovimi učenci tudi Prešeren, imamo pri Slodnjaku kar odločno trditev. Prešeren pa Metelkovih kurzov ni poslušal, kakor jih ni niti Koseski (glej Kidrič, Ustanovitev slov. stolice v Ljubljani, LZ 1934, 377—380). Med Metelkovimi slušatelji pa je bil Andrej Smole (ibid, 377), ki ga Slodnjak ne navaja. Na strani 61. se govori o spiritualu Slomšku. Gre za leto 1824/25. Slomšek tedaj še ni bil spiritual, to službo je dobil šele 1829.

V poglavju »Kranjska Čbelica« so dobro očrtane prilike in težave, s katerimi se je moral boriti ta drugi slovenski almanah. Pri oznaki njegovega pomena (75) pa pogrešam obračuna z mislijo, ki je izdajatelj Kranjske Čbelice vodila: pridobiti za slovensko slovstvo v tuji kulturni sferi vzgojeno meščanstvo in mu nuditi primerno čtivo. (O tem govori Slodnjak na str. 64.) Literarno delo in pomen tega ali onega pisatelja označevati v slovstveni zgodovini samo s satiričnimi epigrami je lahko delo, toda enostransko in nezadostno, četudi so epigrami Prešernovi. Tako je Slodnjak tu odpravil Levičnika in Holzapfla (74). J. Zupan je bil interniran v Celovcu šele l. 1836. in ne 1833. (73). (Prim. ČJKZ VII, 189.) Domneva, da je Čop nagovoril Prešerna, da je začel objavljati pesmi (76), je nedokazana in neverjetna. (Ko je izšla prva Prešernova pesem, je bil Čop v Lvovu.)

Nujno je bilo, da je imel Slodnjak s svojimi nazori o poteh in nalogah slovenskega slovstva najtežje stališče pri presojanju Prešernove umetnosti. Delo našega najgenijalnjšega esteta je pač težko spraviti v ozki okvir Kopitar-Levstikovih zahtev, da piši samo tako, da boš budil ljudstvo in mu dajal veselje do branja, naj se pesnik ne peča samo z »ljubeznijo«, naj stoji pevčevo delo na vogelnem kamnu narodskega života. Tudi literarni kritik, ki postavlja zahtevo, da bodi vir umetne pesmi edinole narodna poezija, bo našel v Prešernovem delu malo oporišč, s katerih bi se mogel brez pridržka navduševati za Prešernovo umetnost; saj je Prešeren svoja doživetja, čuvstva in miselna dognanja izlil v pesem, ki se po dovršenosti umetnih antičnih in modernih form, po dognanosti notranje gradbe in iskrenosti življenjske izpovedi more meriti z največjimi umetnimi oblikovalci vseh vekov in narodov. Če hoče Prešerna priznati, mora delati silo ali svojim nazorom ali Prešernu. Videli smo že, kako se je Slodnjak ob primerjanju Kopitarjevih in Čopovih slovstvenih nazorov odločil za »demokratičnejšega« Kopitarja. Ob pisanicah je Slodnjak — kmalu za trditvijo, da je pravi vir umetne slovenske pesmi »pač edinole slovenska narodna pesem« — ugotovil že dve komponenti bodoče slovenske umetne pesmi: umetna pesem in narodna pesem. »Oboje je vzorno preustvaril in združil... šele — Prešeren« (35). Ob pretresanju Čopovega »bistroumnega pogleda na sodobno slovensko slovstvo« pravi, da je bil Čopov umetnostni ideal »originalna slov. poezija po svetovnih klasičnih in modernih

izraža sedmi sonet Sonetnega venca.« Iz Prešernove pesmi »duhti in žari poveličano življenje očetov, nas in potomcev, dokler bo veseljstvo (τὸ Πᾶν) hotelo. Da pa svetloba tega cveta ne bi izžarela v večno svetlobo, iz katere je rojena, jo senčijo zeleni lističi z Julijinim imenom« (79).

Slodnjaku se zdi čudno, »da tako individualne, kakor so ljubezenske pesmi, obsegajo tako objektivne misli« (domovinski motiv v Vencu) (80). V »Sonetnem vencu«, ki je Slodnjaku »najdragocenejša umetnina našega slovstva«, »se je umaknilo sleherno osebno čustvo osrednjemu in najvišjemu, da je ljubezen zanj sicer neizpolnjiva sanja, za slovensko slovstvo pa vrec najvišje umetnosti.« Četudi trdi tu Slodnjak, da se je umaknilo v Vencu sleherno osebno čustvo osrednjemu in najvišjemu spoznanju, more zapisati nekaj stavkov za tem že tudi drugačno trditev: »Prav to, da sredi najsubjektivnejše izpovedi plane iz Prešernovega srca ogenj ljubezni do zatiranega naroda, priča, da je duhovni smisel Prešernovih ljubezenskih pesmi vse večji, globlji in širji, kakor pa neke erotične izpovedi« (92).

Z vsemi temi vegavimi izvajanjem bi Slodnjak rad dokazal resničnost svoje glavne teze, da »ni pravilno, ako bi presojali Prešernove pesmi, ki jih je spesnil o Juliji in za Julijo, z vidika neke ljubezenske izpovedi. V njih je najsilnejša izpoved slovenskega človeka o vseh vprašanjih človeškega življenja« (92). Za človeka, ki hoče vse to dokazati, je edini izhod, da ubere staro pot, na kateri je nekoč slovensko prešernoslovje že bilo: da se loti dokazovanja, da je Prešernova ljubezen do Julije le fikcija. Potem bi bilo odveč to razločevanje med subjektivno in objektivno lirsko umetnostjo, (s katerim so nekoč že ponižali Prešerna pod Koseskega), ali kakor se izraža Slodnjak: med individualnimi pesmimi (80), osebnim čustvom (92) najsubjektivnejšo izpovedjo (92), (kar vse označuje menda tudi kot »vezi subjektivnosti« in »labirint romantične čuvstvenosti«, gl. str. 82) — ter med nasprotjem vsega tega, pač med nečim neindividualnim, neosebnim, nesubjektivnim, kar naj bi po Slodnjaku bilo: najsilnejša izpoved slovenskega človeka o vseh vprašanjih človeškega življenja (92), najvišje spoznanje, da je ljubezen zanj sicer neizpolnjiva sanja, za slovensko slovstvo pa vrec najvišje umetnosti, ogenj ljubezni do zatiranega naroda (92) itd. A Slodnjak se na str. 78 proti stari teoriji, ki izvira že daleč iz časov pred Stritarjem, naravnost bori, dasi iz sodobne literature za to ni mogel dobiti nikakega povoda: kdo neki danes še trdi, da je Prešernova ljubezen do Julije fikcija? Takole piše Slodnjak: »Julija, ki je je Prešernova pesem polna, je realna ženska. Tudi Prešernova ljubezen do nje je morala biti istinito, zrelo opojno čustvo« (78). Na str. 91 pa je to menda že pozabil ter trdi: »Prešeren je bil čuvstvena narava; dasi je bil tudi razumsko zrel človek, se je vendar v osebnem življenju dal voditi čustvu. Zato ni nič pomišljal, da bi se visoka, lepa in bogata Primčeva hči, ki ji je ošabna mati hotela kupiti plemiča, obotavljala sprejeti njegovo ljubezen. Morda mu tega ni bilo niti mar.« In na str. 92 trdi, da je osnovni ton Sonetnega venca »globoko elegičen, tako da bi mu vsako realistično razlaganje bilo odveč in škodljivo.« Kaj nismo z zadnjima dvema trditvama, ki sém ju jaz podčrtal, in z ugotovitvijo, da je Prešeren v boju

za Julijo zmagal (93), spet tam, kjer je bil Stritar s svojo »fikcijo«? In Slodnjak ima po vseh teh raznih metamorfozah Prešerna takega, kakršnega je za svoj literarni nazor in za svoj pogled na namen slovenskega slovstva — potreboval: poveljčane a obenem izmaličenega, nerealnega.

Če bi se Slodnjak pri svojih razglabljanjih opiral na zgodovinska dejstva in zlasti na Prešernove tekste, bi do vseh zgoraj naštetih trditev ne mogel priti. Kajti velika večina Prešernovih pesnitev iz ljubezenske dobe ima značaj neposredne ljubezenske izpovedi. Sonetje tvorijo naravnost »čudovit Prešernov ljubezenski dnevnik iz dobe 1833 do 1837«. A tudi pri izbiranju snovi ostalih lirsko-epskih pesnitev je odločevala misel na Julijo (glej o tem podrobno Kidrič, Prešernove Lavre, LZ 1934, 675—686, zlasti 685).

Slodnjak govori podrobneje le o Sonetnem vencu, o Sonetih nesreče (katerih dobo nastanka napačno proti Kidriču n. pr. v NE stavi v l. 1834 po »Vencu«), o nemški in mimogrede tudi o slovenski elegiji v spomin Matija Čopa, o Osrčenju (Pevcu). O Novi pisariji govori v dveh prejšnjih poglavjih in jo označuje enkrat kot persifliranje Ravnikaevih jezikovnih nazorov (58), drugič kot »drzno zabavljico, s katero je brezobzirno razgalil estetsko revščino Metelkovih učencev, prizanesel ni niti Ravnikaevu, niti Kopitarju« (66). A treba bi bilo predvsem naglasiti, da se Prešeren v Novi pisariji bori za pravice »svobodne estetsko lepe in življenjsko resnične« (70) umetnosti in proti prvenstvenemu upoštevanju sekundarnih neumetnostnih, bodisi moralno ali nacionalno utilitarističnih kriterijev pri ocenjevanju poezije.

Zanimivo je, da Slodnjak Gazele odpravi mimogrede in da celo »nesmrtno Zdravljice«, kakor jo sam imenuje na str. 149, tu niti ne omenja.

Dalje pogrešam vsaj kratkega obračuna z raznimi vprašanji prešernoslovja, kot so n. pr.: »dovršena oblikovna arhitektonika« (ki se omenja šele ob Gregorčiču na str. 270, Prešernovo pesnjenje v nemščini — kljub temu, da je tudi on kakor Čop občutil »staro rano, da je domovina svojim sinovom tuja, da se ti sramujejo imenovati se Slovence, da so nenaklonjeni prijaznim sladkim glasovom, v katerih jih je vzgojila mati, da tlačanijo tujim šegam, tujemu jeziku« (kakor poje sam v nemški osmrtnici Čopu); Prešernovo prevajateljsko delo itd.

To poglavje vsebuje tudi mnogo manjših napak in netočnosti: da so Soneti nesreče nastali po Julijini dobi (79, 94—5), da je bil Vodnik menda Prešernov učitelj (bil je pač ravnatelj, učitelj ne); da je dijaško društvo, katerega član je bil Prešeren, menda gojilo med člani literarno življenje; da je pri Prešernovem izbiranju stanu morda že delovala misel, da bo kot jurist laže izvajal načrte glede dela za slovensko slovstvo (85); da sta se Prešeren in Čelakovski spoznala morda že na Dunaju; da se je vrnil Prešeren v domovino (k stricu na Ježico) l. 1824 (87, prim. Žigon, Vnanji dogodki Prešernovega življenja str. 3); da je Primčevo Julijo baje še kot dijak poučeval (91) (ko je Prešeren odhajal na Dunaj, je bilo Juliji 5 let); da je Ribič nastal po Smoletovi smrti (97, glej Kidrič l. c.). Vsaj nedokazani, če ne napačni, sta domnevi, da je bila Rezika nemškuta iz Gradca in da sta se dve sestri preselili v Trst (91). Neverjetna je trditev, da je Krst simbolna pesnitev o Prešernovem duhovnem in življenjskem prelomu, ki jo ponavlja Slodnjak

za drugimi (94). Pretirano je tudi govoriti, da Prešeren »ni ustvaril samo slovenskega umetnega pesništva, ni podal samo najgloblje dušeslovne karakteristike slovenskega človeka, najgenijalneje slike našega kulturnega in političnega življenja, ustvaril je tudi slovensko narodno filozofijo, kulturni program in našo politično idejo« (98, glej tudi str. 52). Prešernov preporodni program je bil pomanjkljiv: pesnik sam je pesnil tudi v nemščini, korespondiral in govoril z izobraženci najrajši nemški; vendar pa je za slovenski preporod storil več kot vse generacije pred njim in za njim: tega ni dosegel s programi ali čim podobnim, to je izvršil s svojo pesmijo, v kateri nam je z genijalno stvariteljsko silo podal svojo bolečino radi osebne in narodne nesreče.

Poglavje o Prešernu spada ne le po svoji vsebini, temveč tudi po svoji neurejenosti in oblikovni nedognanosti med najslabša poglavja v Slodnjakovi knjigi.

Človeku, ki se je preril skozi patetično in bombastično razpravo o Prešernu, je čitanje naslednjih šestih poglavij v užitek in odpočitek. Poglavja »Ilirstvo«, »Val slovenskega ilirstva«, »Anton Slomšek in njegov prosvetiteljski krožek«, »Staroslovenci«, »Prva mladostlovenska generacija« in »Anton Janežič« so pisana jasno, mirno, stvarno; iz njih sije Slodnjakova ljubezen, s katero obravnava tudi može, ki nam niso ustvarjali visoke umetnosti, temveč so s svojim delom narod budili in vzgajali. O Vrazu govori Slodnjak odkrito in odločno, vendar nam z razumevajočo poglobitvijo podaja psihološke momente in zunanje okoliščine, ki so Vraza nagnile, da je »Sloveniji dal slovo« in odpadel od slovenskega jezika. Pogrešam ocene njegovih slovenskih pesmi. Poskus Slodnjakove karakteristike panonskega človeka je zanimiv, vendar problematičen in bi lahko izostal. Pri oceni vsega ilirskega gibanja (101) pa manjka poudarek, da so Ilirci nekako mimogrede in nehote napravili Slovencem veliko uslugo: ustvarili so vseslovenski knjižni jezik (glej Ramovš, Slovenski književni jezik NE IV. 208, 209). V poglavju o Slomšku in njegovem krožku je na strani 138 nerodna formulacija, da je bil Slomšek »zaradi obrekovanj in krivic, ki jih je moral trpeti od tujcev in rojakov, ... telesno zlomljen, toda duhovno svež in čil«. Od Slomškovih mladinskih knjig bi bilo dobro omeniti zbirko prevodov iz Krištofa Šmida »Dober dar za mlade ljudi«, ki je izšla l. 1836 v Celovcu. Knjiga je tudi jezikovno zanimiva, ker mnogo knjižnih izrazov tolmači pod črto. (O historijatu knjige gl. Kovačič, A. M. Slomšek 1934, 75—76).

(Dalje)

tako neprijetno in po nepotrebnem denašnjo pismo ruščino« (Ljublj. Zvon 1888, 85).

Bajke in povesti, ki so izšle po njegovi smrti (Zbr. sp. V.—VIII.) imajo bolj živ ljudski jezik kot one, ki so izhajale v Lj. Zvonu 1882 do 1888 in iz njih se tudi vidi, da so mu pri Zvonu jezik popravljali in nadomeščali domače izraze s tedaj navadnimi srbskohrvatskimi (brojanice, obitelj, priroda itd.).

Posebno živa in pristno ljudska je Trdinova skladnja in oblika stavka; motijo jo le številni deležniki, toda na te je bil Trdina posebno ponosen in jih je pisal že v najzgodnejši mladosti (Slovenija 1850, 24 itd.); bile so mu vzor lepe skladnje. V že imenovanem pogovoru z Milko pravi o njih tudi tole: »S pomočjo gerundij in participij je teče najčistejša slovenščina gladko kakor po ledu« (Zbr. sp. VIII, 90).

Trdinov jezik je snovno bogat, ni pa ga znal umetnostno pravilno uporabljati. Pri njem vsi ljudje enako govore, pa naj opisuje kmeta ali duhovnika, graščaka ali hlapca. Jezika posameznih oseb ni znal označiti.

JANEZ LOGAR

NOVA ZGODOVINA SLOVENSKEGA SLOVSTVA

Preden preidemo na naslednja poglavja, je potrebno, da si ogledamo Slodnjakovo periodizacijo novejših slovenske literarne zgodovine. Po naslovih v Slodnjakovi knjigi bi človek sodil, da je njen avtor vzel svoji razdelitvi za osnovo generacije, kakor je predlagal v LZ 1924 prof. dr. Iv. Prijatelj: »Za take grebene in mejnike smatram jaz v soglasju z nekaterimi odličnimi sestrokovnjaki nastope novih mladih med seboj krepko idejno zvezanih generacij, dobivajočih po nastopu prvih pionirjev v podmladkih še nekaj časa sukurs, dokler se gesla pokolenja ne izživijo in ne izrabijo, na kar stopajo pod praporom novih idej najprej v boju z »očeti«, nato v mirni udeležitvi teh idej na pozorišče — »sinovi«, katere čaka prej ali slej ista usoda« (l. c. 26.). Prijatelj je nato v skladu s tem gledanjem razdelil novejšo slovensko književnost v »staroslovensko« dobo (1848—1868) in »mladoslovensko« dobo (1868—1895); to pa je po prevladujočih stilističnih tokovih razdelil v obdobje romantičnega realizma (1868—1881) in v obdobje poetičnega realizma (1881 do 1895). Iste časovne mejnike glavnih dob ima tudi dr. Ivan Grafenauer, le da je dobe drugače poimenoval (glej NE IV. Slovenska književnost). — Slodnjak, ki v naslovih operira s pojmi generacija, rod, pokolenje in sprejema tudi Prijateljeva termina staroslovenstvo in mladoslovenstvo, periodizacijo v Grafenauerjevem in Prijateljevem smislu odklanja. Nikjer se sicer o tem jasno ne izraža; nikjer tudi ne podaja točnih in jasnih oznak svojih obdobj. Tu pove o dobi nekaj, pri drugi priliki še kaj — neredko kaj takega, kar se s prejšnjo oznako ne ujema. »Staroslovence« začena z Novicami (1843), za

»prvo« mladoslovensko generacijo pa šteje že rod, »ki je l. 1848. stopil v slovensko slovstveno in javno življenje« (165). Seveda to ni nikaka »generacija«, nikaka skupina »mladih, med seboj krepko idejno zvezanih« ljudi, ki bi »pod praporom novih idej« vstajala proti prejšnji generaciji, tu proti staroslovincem. Nasprotno; ta rod je svoje delo mirno vršil v okviru gesel in institucij staroslovencev; v pravem boju med staroslovenci in mladoslovinci so se nekateri teh ljudi bolj ali manj eksponirali za mlade (Cegnar, Trdina), drugi so se držali ob strani, nekateri pa so bili odločni nasprotniki mladih (Sveteč, Cigale). Literarna oznaka te skupine, ki »ni iskala poti, gesel in načrtov, temveč se je vsa izročila ljudstvu v službo« (165), je podana približno takole: »v sodobna tuja slovstva ni verovala« (166); »njena najstrastnejša ljudska ljubezen je bila Prešernova pesem, čeprav je ni razumela« (165); zavračanje ilirstva, ljubezen do Slovanov, zlasti južnih, in njih slovstev (166); tesna povezanost z narodnimi izročili, katera pojmuje »kot slovstvene pripomočke, ki jih sme pisatelj svobodno uporabljati in izražati z njimi to, kar je po njegovem mnenju hotel, česar pa ni mogel izraziti narod« (166, 189). Ta zadnja oznaka, ki je Slodnjaku najvažnejša (saj po njej deli od te generacije Levstika, 189), velja prav za prav samo za literarno delo Valjavčev. Trdina je (po Slodnjaku) v svojih delih ljudsko sporočilo smelo spreminjal (178) in hotel v ljudski obliki vsiliti narodu svoja spoznanja (178) in ne tega, kar je po njegovem mnenju hotel, pa ni mogel izraziti narod. Na ostale pisatelje in pesnike pa se more ta oznaka aplicirati prav toliko kot na nekatere literarne delavce pred njimi in za njimi. Vse to dokazuje, da ljudje, ki jih je Slodnjak opisal pod naslovom »Prva mladoslovenska generacija«, ne tvorijo po svojem delu take idejno enotne in samostojne skupine, da bi jih bilo treba obravnavati kot posebno »generacijo«. Zakaj jih je Slodnjak spravil pod naslov mladoslovenska generacija, je še manj jasno. »Mladoslovenstvo«, ki se časovno krije s političnim in deloma tudi literarnim »mladočeškim« gibanjem in ima svoje korenine v širšem revolucionarnem pokretu (»Mlada Evropa«), je v 60 tih letih pripravljaval in organiziral Fran Levstik. On je njegov začetnik in idejni vodja na literarnem in političnem področju (prim. Prijatelj, LZ 1924, 30; isti, Kersnik, I, 71–79). Slabo je tedaj podprta Slodnjakova delitev, ki proglašala Trdino, Valjavca, Svetca, Cegnarja in druge za prvo mladoslovensko generacijo, Vajevce, Jurčiča in njihove učence za drugo mladoslovensko generacijo s Stritarjem kot njenim »duhovnim vodjem« (189, 223), Levstika pa »kot mejnik, ki se dviguje med prvo in drugo mladoslovensko generacijo« (189).

Kar tu naj še omenim, da tudi razdelitev najnovejše slovenske književnosti ne zadovoljuje. Slodnjak ni znal zajeti glavnih stilnih in idejnih tokov v najnovejši književnosti in jih suvereno zgnesti v posamezna točno opredeljena poglavja. Zadovoljil se je s čisto zunanjimi grupacijami in oznakami po nebistvenih kriterijih: epigoni druge mladoslovenske generacije, epigoni mladoslovenske poezije, naturalistični intermezzo (v tekstu Slodnjak dokazuje, da to ni samo intermezzo!); slovenska moderna, nato še drugi rod Dominsvetovcev (o prvem ne govori posebej!), neposredni dediči moderne, drugo pokolenje slovenskih naturalistov in rodova na razpotju.

V poglavju o staroslovencih je oznaka dobe same in njenih stremljenj površna in razbita. Pri opisu leta 1848. pogrešam vsaj kratke označbe politične in duhovne evropske ter avstrijske konstelacije. Na str. 149. je napačna letnica 1843 za ponatisk Krsta v »Novicah« (pač tiskovna napaka; na str. 155. pravilno trdi, da je izšel v drugem letniku »Novic«). Oznaka Koseskega in njegovega uspeha v dobi je dobra, le mestoma neokusno bombastična (hlastežno odpira usta po zgledu romantičnih zaslepljencev 151). Trditev, da je Koseski v tretji stopici heksametra vedno rabil ponarejen spondej (153), je napačna. Od treh heksametrov, ki jih Slodnjak citira na str. 151., eden takega spondeja nima. Premalo jasen je Slodnjakov obračun z Malavašičevo »šepavo sodbo...«, da je namreč Prešernova pesem subjektivna in zato manj vredna, kakor Veselova, ki da je objektivna« (158). Danes vemo, iz kakšnih časovnih potreb je ta »šepava sodba« nastala: iz potrebe po bučnih narodnih pesnikih — vodnikih in navduševalcih; zato so staroslovenci sprejeli Veselovo »objektivno« in zavrgli Prešernovo »subjektivno« pesem.

Napačna je trditev na strani 155.: »Druga njegova (Bleiweisova) zasluga je, da... je obsodil prizadevanje, ustvariti vseslovanski jezik.« Resnica je ravno nasprotno; Bleiweis je preudarno sprejel v svoj list reforme knjižnega jezika, ki so plod ilirskega gibanja ter jih tako pomagal ustaliti (glej o tem zgoraj in: Lončar, Bleiweis SBL 43, Prijatelj, Borba za individualnost slovenskega knjižnega jezika, ČJKZ IV., V.).

Ob Jeranu izraža Slodnjak domnevo, »da so zmagali v njem zatrti janzenistični puritanski nazori o škodljivosti erotične poezije« (164). O »Jeranovem problemu« — kot so nazvali vprašanje, koliko je v Jeranovem slovtvenem nazoru janzenizma — so pred leti mnogo pisali. Priznani slovenski katoliški filozof Aleš Ušeničnik, ki se je s tem problemom bavil, je prišel do zaključka, da »ne moremo reči, da bi bil Jeran sodil o naši literaturi pod vplivom janzenistične tradicije, ne da bi bil sploh načelno krivo sodil.« (Čas 1917, 117.) Ta ugotovitev je vredna še večjega uvaževanja, če pomislimo, da je bil Jeran — učenec od janzenistov preganjanega Barage — tudi v vsej ostali cerkvenoverski praksi pravo nasprotje janzenistov. (Glej A. Ušeničnik, Jeranov problem, Čas 1917, 98—119, 236—240; prim. tudi drugačno mnenje: Grafenauer, Vprašanja preteklosti in sedanjosti, DS 1917, 188—92; Grafenauer, ki se je v tej polemiki o Jeranovem problemu zavzemal za mnenje, da Jeranovi pedagoško-didaktični nazori o namenu leposlovja niso utemeljeni v katoliški literarno-znanstveni tradiciji, ampak v tradiciji janzenistične sekte, v Jeranovi biografiji za SBL o kakem janzenizmu nič več ne govori.)

Slodnjak pa gre še dalje. Po njem se vleče vpliv janzenizma vse do najnovejše dobe. Naturalizem, pravi Slodnjak, ni ustrezal bistvu slovenske duše, »temveč je bil bolj sin svobodomiselne kljubovalnosti zoper stoletno janzenistično preganjanje svobodne umetnosti« (447). Še Pregelj mu je »tip prehodnega pisatelja, ki stremi iz amuzičnosti slovenskega janzenizma k neki tipični katoliški poeziji« (464).

Takih lahkotnih skokov čez meje zgodovinske stvarnosti bi si tudi pisatelj poljudno pisane slovenske literarne zgodovine ne smel dovolje-

vati; saj z njimi pisatelj le meša prave pojme o raznih duhovnih tokovih v naši preteklosti, namesto da bi jih jasnil in z mirnostjo zgodovinarja ocenjeval.

Pisatelje, ki jih je Slodnjak združil pod naslov »Prva mladoslovenska generacija«, označuje velika ljubezen do narodnega blaga, zlasti do ljudskega izročila, ki so ga obnavljali in presnavljali v narodnem stilu.

Trdina je pravilno označen z besedami: Verske bajke na Dolenjskem kažejo, »da se Trdinov način ustvarjanja bistveno ni spremenil (v dobi med prvimi spisi in njegovim nastopom v LZ), pač pa se je njegovo smelo spreminjanje ljudskega sporočila še okrepilo, da nič več noče biti kot pisatelj naslednik umrlega narodnega pevca, temveč samolasten gospod, ki hoče svoja spoznanja vsiliti ljudstvu« (178). Drugje ga Slodnjak označuje za »samozvanskega tolmača narodne duše« (176). Tem oznakam nasprotuje Slodnjakova trditev, da »Trdina ni mislil, ne pisal svojih bajk in povesti kot individualen človek, temveč kot glasnik narodove še žive a ne več ustvarjajoče duše«, ter da si je v njem »zapisovalo občestvo samo svoje zgodbe, misli in prepričanja« (!) (173). O mistiki v Trdinovih delih je (vsaj v spisih iz njegove moške dobe) težko govoriti — četudi jo je iskal v njih že Ivan Cankar. Trdina je hotel sestaviti, kot piše tudi Slodnjak, karakteristiko slovenskega naroda (180). Hotel je biti znanstvenik — narodopisec in učitelj svojega naroda; značaj vsega njegovega dela je racionalističen. O vprašanju, zakaj je skraja vse svoje slovstvene poskuse imenoval narodne, govori v svoji pogodbi s Schwentnerjem in ne v »Spominih« (171; opozoritev dr. A. Turka).

Ob Cegnarju se mi ne zdi pravilno poudarjati, da je njegova »poglavitna zasluga« v tem, da je bil leta 1858. sobojevnik Levstiku ter da »je Levstikove jezikovne in kritične reforme pridno uvajal v slovstvo« (182). To namreč, da je Cegnar sprejel Levstikovo jezikovno reformo, ni nikaka zasluga. Reforma ni bila življenjska, z njo je Levstik daljšo dobo zaviral normalen razvoj jezika. Trditev, da Dežmanovo »slovensko čustvovanje nikdar ni bilo popolnoma iskreno in brezkompromisno« (184), je neosnovana. Do l. 1854. mu kake neiskrenosti v tem pogledu ni mogoče očitati. (Gl. Pirjevec, Dežman, SBL I. 131—35.)

V očrtu Antona Janežiča je pretirana trditev, da »še danes slone slovenska berila na Janežičevem osnutku« (186).

V poglavju o Franu Levstiku je Slodnjak iz mirnega pripovedovanja spet prešel v patetične slavospeve, ki se pogosto le rahlo še dotikajo trdnih tal zgodovinske stvarnosti, a se tu in tam od nje že odmikajo. Levstik mu je kot Prešeren eksponent vzbujajočih se sil naroda in ne močna osebnost, ki bi te sile budila: »V Levstikovi osebnosti se je ponovila Prešernova najvišja organska osredotočenost slovenskega človeka v prvi polovici 19. stoletja, čeprav na drugi osnovi. Zdramljeni, toda še nesvobodni narod je v Levstiku vnovič začutil in zbral stvariteljske sile. Oplojujoča moč pa, ki je povzročila, da se je ta latentna sila razgibala v dejanja, je bila Levstikova osebna neugnana volja, ki je vrela skozi njegovo dušo, kakor da bi podtalno vezala velikanske življenjsko in kulturno mrtve narodne plasti z vzbujenim milijonom« (191).

Da bi smernicam, ki jih je Levstik postavil tedanji slovenski književnosti, dal nadčasovno splošno veljavno vrednost, jih Slodnjak v marsičem potvarja in po svoje spopolnjuje: o Popotovanju pravi med drugim, da tvori »njegovo najglobljo kritično vsebino« tole spoznanje: »Le stvariteljska domišljija umetnega pripovednika se mora užgati ob narodnem motivu, ki je lahko sad ljudskega pripovedovanja, ali pa življenja. Ko pa se je stvariteljska domišljija polastila enega ali drugega takšnega poetičnega predmeta, ga mora pisatelj oblikovati po svojih in njegovih notranjih zakonih, ter se ne sme ozirati na to, kako je narod razrešil ta ali drugi motiv. Samo slog in jezik morata razodevati, da izražata nekaj, kar je vzeto iz ljudstva in namenjeno spet njemu« (195). Drugje pa pravi, da je s tem spisom teoretično (z Martinom Krpanom pa praktično) »pokazal, kako naj dvigajo pisatelji ljudstvu ohranjene bajke, pripovedke ter življenjska spoznanja v podobe umetnostne povesti, ki bodo mogle usmeriti izobraženstvo v ljudstvo in le-to k izobraženstvu, ki bo le tako raslo telesno in duhovno iz naroda ter imelo dovolj samopremagovanja in požrtovalnosti, da bo tudi poslej delalo za ljudstvo« (203). Kako vse skromneje in jasneje se glasi Levstikova beseda o tem, kaj je pravi namen njegove razprave in literature, vzrasle po njenih zahtevah: »S tacim pisanjem bi se ljudstvo najlaže budilo, najlaže bi se mu dajalo veselje do knjig.« Poudaril sem že enkrat, da je Levstikov literarni program utilitarističen, da je bil v oni dobi potreben in ploden; ne gre mu pa absolutna veljava, ki mu jo hoče dati Slodnjak.

Ob Martinu Krpanu trdi Slodnjak, da je Levstik »prvotni daljši osnutek zavrnil iz zunanjih razlogov«. To je nedokazano in neverjetno (o tem sem pisal v DS 1935, str. 100). Tudi trditev, da je Levstik v Tugomeru simbolno upodobil »lastni življenjski in slovstveni boj, tragedijo največjega narodnega tlačana, ki pa je prejel za svojo najpožrtovalnejšo kulturno tlako ime in usodo narodnega izdajalca« (200), je prisiljena. Slodnjak je stvar pač premalo razmislil, da more usodo lahkovernega Tugomera enačiti z usodo Levstikovo. V slovenski slovstveni zgodovini so dokazovali z večjo prepričljivostjo in več oporišči v delu samem, da je v Tugomeru upodobljen sodobni boj slovenstva zoper germanizacijo (primerjaj Josip Debevec, Nekaj opazk k Jurčičevemu »Tugomeru« in »Veroniki Deseniški«, Izvestje nižje gimn. v Ljubljani 1900, 4). V tem pogledu je še več nedokazanih, težko vzdržljivih in pretiranih trditev: da Levstik v Martinu Krpanu simbolno podaja tragiko slovenske zgodovine (195), da je Levstik »živel samo zato, da bi ljudstvo pravilno izoblikoval v narod in da bi ga socialno izoblikoval v družbo, skratka za duhovno in socialno zdravje in smisel malega naroda ne kot posnetka velikih, temveč kot samolastnega in edinega primera svoje vrste« (191); da se je »prvi jasno zavedal, da je v naših najglobljih narodnih plasteh skrito še slovensko oziroma slovansko jedro« (191); da je radi nekih takih globokih spoznanj izstopil iz Alojzijevišča in da se zato ni mogel odločiti, da bi stopil v bogoslovje; da je stopil v nemški viteški red radi neke »hude sile« (192); da je Levstikov pesniški ideal: »Skladnost med resničnim doživljanjem, besedno upodobitvijo ter duhovno sposobnostjo ljudstva (!)« — »v zamisli korak preko Prešernove pesmi, čeprav je v uspehu nazadovanje« (193). Korak preko

Prešernove pesmi more biti to samo za onega, ki misli, da je Prešernova pesem previsoka za duhovno sposobnost našega ljudstva in zato manj vredna, ali pa za tistega, ki v Prešernovi pesmi taji realno doživljanje (glej str. 198). Kako nerodno Slodnjak vsepovsod vsiljuje neke svoje nazore drugim, razvidimo nazorno iz njegovega utemeljevanja, zakaj Levstik ni hotel preklicati svojih pesmi: »Ker so mu pa pesmi vzklike iz duše, ki je zavestno hotela ostati v tvorni in življenjski skupnosti z ljudstvom, ne da bi izrabljala ljudske snovi za svoja slovstvena dela, temveč, da bi ustvarjala in pela tako, da bi njene podobe, misli in čustva razumelo tudi ljudstvo, si je Levstik izvolil drugo. Zapustil je semenišče in krenil v negotovo bodočnost« (192—193).

Čudno je, da o zadnjih desetih letih Levstikovega življenja v poglavju ne izvemo drugega, kot da je sodeloval v Vrtnu in pisal otroške pesmi. Tu ni omenjen njegov delež pri brošuri »Pravda o slovenskem šestomeru« (govori pa Slodnjak o tem pri Levcu na str. 283.); celo o njegovem sodelovanju pri Ljubljanskem Zvonu ne izvemo ničesar; omenjeno ni niti njegovo najobširnejše kritično delo, ocena Kleinmayrove zgodovine slovenskega slovstva!

Od pisateljev, ki jih Slodnjak prišteva drugi mladoslovenski generaciji, podaja najprej »Vajevce«. Ob Jenku Slodnjak polemizira s slovenskimi slovstvenimi zgodovinarji, ki »so dokazovali, da je Jenko na Dunaju zabredel v pesniško odvisnost od nemškega lirika Heineja« (prim. Grafenauer, Jenko, S., SBL 400, 401). Slodnjak sicer priznava, »da se je nehotoma mogla zgubiti kakšna Heinejeva domislica v njegovo pesem,« a trdi, da »so pesniške paralele med obema slučajne, zlasti ker moremo dokazati, da se Jenkova pesem razvija ves čas njegovega ustvarjanja skladno«. Slodnjak tu niti vpliva Lenaua na Jenka ne omenja, dasi je pred kratkim še sam trdil, da je »Lenau — duhovni brat in učitelj Jenkov« (gl. DS 1934, 218).

Na str. 205. trdi Slodnjak, da je Sorško polje »že v otroku vzbudilo ... osnovno misel njegovega življenjskega in pesniškega prepričanja brezčutnost narave — za človeškega otroka, njen božanski mir vpričo človekovega veselja in tudi najtemnejše bolesi«. Podobno se izraža tudi na str. 215., le da tu ta doživljaj stavi v mladost. Tako patetično hiperbolistično ugotavljanje, kaj se je vse vzbudilo »že v otroku«, je gotovo le na redke čase v skladu z resnico o življenju velikih mož, a Slodnjaku ta način pretiravanja prija. Vendar se tudi sam na drugem mestu izraža, da si je Jenko to pojmovanje »priporil s hudim življenjem« (213). Težko je vedeti o človeku, kdaj se je prvič premagal; Slodnjak to ve o Jenku (210). Tudi trditev, da »bi Jenko že v novomeški dobi propadel kot človek in pesnik«, če bi ne imel svete prepričanosti o pesmi kot tistem popolnem zdravilu, »ki pomaga človeku, da more svojemu enkratnemu trpljenju vtisniti poteze obče, večne in absolutne veljavnosti« — je prisiljena.

V polemiki, naperjeni proti Lončarju (Bleiweisov zbornik, 208), ima Slodnjak v toliko prav, da pri Jenku res v večini njegovih zrelejših pesmi nahajamo Prešernovi podobno domovinsko ljubezen, vendar je tudi dejstvo, da govori v drugih, zlasti v pesmih iz gimnazijske dobe, mnogo o maščevanju, boju in krvi, česar bi Prešeren pač ne pisal — če bi tudi predmarčne cenzure

ne bilo. Ta razložek tedaj vendar le ni popolnoma — umeten. Da je dobil prevelik poudarek, je krivo dejstvo, da je »Naprej«, ki ga najočitneje izraža, po komponistovi zaslugi postal slovenska himna in »slovanska marseljeza« (glej Glonar, Jenkovi zbrani spisi, XXI).

Delo Frana Erjavca, ki je po Slodnjakovem mnenju najmočnejša slovstvena osebnost med »Vajevci« (kljub »orjaški« osebnosti Simona Jenka, 205), je obdelano dobro, dasi kratko. O Erjavčevem življenju ne izve bravec tako rekoč ničesar. Težko je govoriti o k r o t k o s t i Mencingerjevega talenta (221), če človek pomisli na ostre Mencingerjeve satire, zlasti pa če je resnična Slodnjakova domneva, da se je Tavčar ogrel za idejo, napisati satirično utopijo, v pogovorih z Mencingerjem (290). Abadon in Hoja na Triglav zaslužita obširnejše in točnejše oznake.

Naslednje poglavje (Druga mladoslovenska generacija) govori o Stritarju; ne vem, zakaj ne nosi po njem imena. Oznaka Stritarja je dobra, dasi Slodnjak tu in pozneje pokaže svoje krivično nerazpoloženje do njega. Zakaj mu očita, da je bil častihlepen? (226.) V »Stritarjevi slovstveni šoli« so se po Slodnjaku zmaličile Jurčičeve prirodne realistične duhovne osnove ter od Levstika prevzeti pogled na razvoj našega slovstva, česar Jurčič ni mogel nikoli več popraviti (242). Stritarjev vpliv je sokriv, da Jurčič ni ustvaril »še več, česar še do danes pogreša naše slovstvo« (245); podobno na strani 251. O tem, kaj je v svetovnih slovstvih verzirani Stritar mogel nuditi v tesnih ljubljanskih razmerah zraslemu Jurčiču, ne zvemo ničesar. Še pozneje Slodnjak Stritarju po krivici očita neiskrenost (346).

V poglavju o Josipu Jurčiču se najprej srečamo z že navedenim pogubnim vplivom Stritarjevim. Po tej pretirani formulaciji bi človek sodil, da je imel Jurčič bore malo samostojnosti: »svoje prirodne realistične duhovne osnove« in »od Levstika prevzeti pogled na razvoj našega slovstva« — a vse to mu je na Dunaju zmaličila Stritarjeva slovstvena šola in tega Jurčič »ni mogel nikoli več popraviti«! Direktnih dokazov za to svojo trditvev Slodnjak nikjer ne navaja, pač pa skuša braveca indirektno o tem prepričati. Za Jurčičevo delo do odhoda iz Ljubljane ima Slodnjak v knjigi dovolj prostora in mnogo toplih besed, drugo za drugim podrobneje karakterizira. Kljub temu, da sprejema po drugih formulacijo, da je poleg Sosedovega sina najboljša Jurčičeva povest Domen, označuje za vrh Jurčičeve umetnosti Tihotapca: »Ljudsko opazovanje in označevanje oseb, dejanja in nehanja je tu doseglo vrh v našem umetnem slovstvu. Pa tudi slog, kompozicija in jezik so mojstrski. Skoraj vsaka beseda, ki jo spregovore osebe v Tihotapcu, je živa ljudska beseda ali pa genijalno doživljen in psihološko pravilen posnetek.« (248.) Za dela pa, ki so nastala v dobi Jurčičevega občevanja s Stritarjem in pozneje, pa Slodnjak nima več tople besede. O Desetem bratu pravi le, da je z njim Jurčič »hotel napisati prvi veliki slovenski pripovedni tekst«, da so ga pri pisanju navdajali »osebni in slovstveni vplivi« (osebni pač Stritarjevi), da je okolje domače, da nahajamo v glavnem junaku idealizirane črte Jurčičevega značaja, da so kmečki ljudje posneti po znancih in originalih rojstne vasi. Za tem pa razpleta Slodnjak dolgovezno razpravljanje o vprašanju, koliko resnice je v trditvah slovenskih literarnih zgodovinarjev (glej o tem

Prijatelj, Jurčičevi zbrani spisi, III. zvezek, uvod, Grafenauer, SBL), da je ogrodje dejanja v nekaterih potezah posneto po Scottovem Starinoslovcu (Šanda, Grafenauer), oziroma, da nahajamo v Desetem bratu le reminiscence iz tega Scottovega romana (Levec, Prijatelj). Slodnjak najprej priznava neki vpliv: »Nedvomno je Scottov roman vplival na Jurčičevo koncepcijo, vendar ne z dejanjem... Scott mu je s svojim delom pomagal le toliko, da mu je pokazal, kako bi mogel snov, ki jo je do sedaj izražal v obliki kratkih dramatično razgibanih povesti, podati v pravi epski širini. Vzporednost dveh dejanj, ki se na usodnih križiščih dotikata in prepletata, ni posneta iz Scotta, podana je bila že z Jurčičevo snovjo. Posneta je, kakor smo že rekli, edino tehnika, s katero je obe snovi združil.« Za sklep vsega tega razpravljanja pa Slodnjak po neumljivih potih svoje logike vse te svoje ugotovitve — zanika in dokazuje nasprotno: »Pa tudi ta vpliv ni bil potreben, kajti roman razodeva, da ga pisatelj ni pisal sproti, temveč načrt mu je bil jasen že v prvih poglavjih« (250). Vsa ostala dela iz dunajske dobe in poznejše uredniške dobe omenja Slodnjak samo z naslovi. Celo Sosedovemu sinu, »prvemu slovenskemu čisto-realističnemu literarnemu delu« (Prijatelj), ne privošči Slodnjak besedice. Trdi celo, da Jurčič dosledno realistične in psihološke resnične povesti ni ustvaril (252). Vse to menda le zato, da bi pokazal, da Jurčič posledic Stritarjevega vpliva (ki se v neki meri res kaže v »Cvetu in sadu«, gl. Grafenauer SBL 416, a Slodnjak tega ne omenja) »ni mogel nikoli več docela popraviti«. Tak način dokazovanja ni iskren in ne prepričljiv.

Poglavje o Simonu Gregorčiču spada med najboljša poglavja v knjigi. Članek moti le tu in tam kako pretiravanje (da so vsi naši liriki posnemali narodno pesem, 254), ali kaka slogovna nabreklost (primera o nadarjenem kmetiškem otroku v šoli in Kristusu v jeruzalemskem templju, 256) in pa pogosto nepotrebno polemiziranje z literarnimi zgodovinarji.

Med »Epigoni druge mladoslovenske slovstvene generacije« pogrešam Hinka Dolenca, ki že radi svojega spisa »O gozdu in nekaterih njegovih ljudeh« zasluži, da ga upošteva literarni zgodovinar. Poleg tega bi bilo treba tu podrobneje označiti slovstvene razmere, v katerih je začel izhajati Ljubljanski Zvon. Ustanovitev te literarne revije Slodnjak kar mimogrede opravi, pri Stritarju (240) in pri Levcu (284).

V orisu Tavčarjeve pisateljske osebnosti moti zapleteno in zmedeno Slodnjakovo modrovanje o Tavčarjevi osnovni nadarjenosti (294).

V poglavju »Naturalistični intermezzo« podaja Slodnjak strog obračun s slovenskim naturalizmom. V skladu z osnovno tendenco svoje knjige bi rad tudi tega prikazal, kot da se je pojavil in razvil kar iz domačih slovenskih prilik (343, 344), da je domača odporna kretnja zoper umetniško in idejno brezznačajnost zadnje mladoslovenske generacije (355), primerjaj tudi stran 356, kjer pravi, da obraz naturalizma strmi v preteklost, in stran 447, kjer trdi, da naturalizem »ni ustrezal bistvu slovenske duše, temveč je bil bolj sin svobodomiselne kljubovalnosti zoper stoletno janzenistično (!) preganjanje svobodne umetnosti«. S tem so označene le domače prilike, v katerih se je za nekaj časa mogla prijeti rastlinica — naturalizem. Struja sama pa po svojem bistvu ni bila nekaj domačega, temveč je import z evropskega trga.

Slodnjakova sodba o njej je prestroga, vsaj v delu kakega Murnika je več vrednot, kot jih vidi Slodnjak.

V poglavju »Slovenska moderna« skuša Slodnjak očrtati razmere, iz katerih se je porodila slovenska moderna; skuša tudi podati splošno oznako nove romantike in njenih stremeljenj. Podoba, ki jo podaja Slodnjak o našem meščanstvu konec 19. stoletja, je gotovo pretemna in presplošna. Tu omenja neke »revolucionarne misli o preporodu, o svobodi in nepretrgani regeneraciji med vaškim in mestnim življenjem, ki jih je ustvarila Prešernova in reformirala Levstikova doba« (356). Kdo bi bil v Prešernovi dobi spočel take revolucionarne misli, nam Slodnjak v poglavju o Prešernu ni povedal. Zato se tu ne more nanje sklicevati.

Nastanek nove romantike je prikazan zelo subjektivno v smislu Levstik-Slodnjakovih nazorov o nalogah in poteh slovenskega slovstva: »V trenutni zmedi in modni afektiranosti je segla (mladina) najprej po naturalizmu, ko pa je videla njegove prve sadove, se je zdržila in zastavila plug še globlje, prav v osrčje naroda in njegove umetnosti ter je skušala ustvariti nov način slovenskega narodnega mišljenja, ki bi ga naj razodevala nova umetnost, ki se bojuje na življenje in smrt s starimi, preživeli družbenimi, kulturnimi in političnimi oblikami« (357). Tujih vplivov na to mlado slovstveno družino tudi Slodnjak seveda ne more čisto zanikati; saj že dolgo ni bila kaka slovenska slovstvena generacija v tako živem stiku s sodobnim svetovnim slovstvom, kot slovenska moderna. Vendar trdi, da »je estetska odvisnost naših modernistov od svetovnega slovstva brezpomembna stvar« (358) — to pa radi tega, da bi podkrepil gornje trditve o rasti nove umetnosti iz »osrčja naroda in njegove umetnosti«. Ko govori v naslednjih poglavjih o posameznih umetnikih naše moderne, pa tega vpliva ne more več tako podcenjevati. Primerjaj, kaj pravi o Cankarju na strani 365. in 368. ter o Župančiču na strani 385.

V tem poglavju bi Slodnjak ne smel izpustiti Ivana Prijatelja, ki je ustvaril slovensko impresionistično kritiko in bil z glavnimi pesniki moderne tesno zvezan. Tudi delo Vide Jerajeve spada v ta krog in bi zaslužilo, da se omeni. Slodnjakov očrt Cankarjeve literarne osebnosti je zanimiv radi nekatereh novih pogledov in misli. Škoda le, da je oblikovno — zlasti v prvem delu — zmeden in nedognan in zato v tej obliki težko dostopen. Ta ali ona njegova sodba je pretirana in nepravilna: da »Cankar ni mogel imeti ne srca in ne razumevanja za ljubezen, ki bi prihajala od sočloveka. Ta ljubezen mu je bila samo potrditev in okrepitev lastne ustvarjalne moči, dokaz, da je njegova duhovna sila v resnici mogočna, vzgojevalna sila za ustvarjanje, ne pa čustvo absolutne vdanosti in pozabe« (362). V isto vrsto spada trditev, da je bilo za Cankarja »realno življenje, opazovanje življenjskih činiteljev samo igrača, vržena stvariteljskemu duhu, ki jo je poustvaril po dušeslovnih vidikih, ki so trenutno prevladovali v Cankarjevi, otroško spremenljivi psihi. Zato njegovih del ne moremo uvrstiti v razvojno vrsto, čeprav so v največji vsebinski in oblikovni sorodnosti, vendar ni med njimi organske zveze« (371). To trditev, ki je nastala iz polemične vneme proti tolmačenju Cankarjevega razvoja v uvodih Izidorja Cankarja, na drugih mestih Slodnjak sam izpodbija, ko govori o medsebojni razvojni zvezi del in o rasti njegovega etičnega

prepričanja (368), o Cankarjevi »dinamični rasti« (375), o razvoju Cankarjevega življenjskega in umetniškega nazora (373, 374). Tudi trditev, da mu je vedno polneje dozorevala satira nego čista umetnina (362), je pretirana. Značilen je Slodnjakov sklep, da Cankarjev uporniški duh v Hlapcih »ni bil več z d r a v, nasilni konec priča, kako je bilo že živo v njem hrepenenje, da bi posijala na njegovo pot milost od zgoraj« (377). Tudi Slodnjakovo prepričanje, da je ljudstvo Cankarja razumelo in mu sledilo (379), ni z ničimer podprto.

Manj se je Slodnjaku posrečil oris dela Otona Župančiča. Brez pridržkov sprejema Slodnjak samo njegovo mladinsko pesem, v kateri si je izbral Župančič narodno pesem za zgled glede na ritem, slog in pesniški izraz (385). V vsem drugem Župančičevem delu pa Slodnjaka moti to, da je Župančič dobival »preveč pobud iz meščanskega pojmovanja življenja ter premalo iz vere, da je pesem in umetnost najtajnejša zveza poedinca z narodovim občestvom« (382). Vrhu tega »so nekatere njegove pesmi sad ne samo oblikovalne sile njegove stvariteljske domišljije, temveč tudi neke hotene, čeprav neprisiljene stvariteljske misli in vzgojiteljske predstave« (380, 381). To so »nepesniški elementi« (381), ki se jih Župančič »najbrže zaveda«, da celo »ostro zaveda«; ta »misel in podoba« obtežuje njegovo delo, da se mu dozda še ni porodila čista pesem (381). Pri podrobnem razboru Župančičevega dela se Slodnjaku odkrije, da ti nepesniški elementi izvirajo iz Župančičeve življenjske razdvojenosti, iz boja med duhom in čuvstvom (386, 387). Ob zbirki »Čez plan« izreka Slodnjak takole sodbo o pesniku: Župančičeva »pesniška in življenjska miselnost je preveč razcepljena, da bi mogla biti resnična in živa. Le tam, kjer se je ponižal pred duhom umrlega pesniškega prijatelja ter se zljil z njim in njegovo pesniško idejo, je Župančič dosegel pesniško lepoto, povsod drugod pa se je zanjo samo strastno gnal, osvojiti pa si je ni mogel, ker je hotel biti nadčlovek. Tako se je oropal sam edinega pesniškega vrelca življenja ter se nasilno odtrgal od žile, ki bi ga napojila s pravo pesniško krvjo, vročo iz »trpečega milijona« (388). Ta sodba nam kaže, da se je Slodnjak premalo trudil, da bi dojel pesnika takega kot je, v vsej njegovi edinstvenosti in izvirnosti; pomeri ga kratkomalo s svojim dogmatičnim merilom in ker temu ne ustreza, ga zavrača in mu daje nauke, kaj in kako bi moral peti, da bi bilo dobro.

Slodnjak dobro čuti v Župančičevem pesniškem delu neko razcepljenost, a slabo imenuje to boj med umom in čuvstvom. V svoji monografiji o Župančiču je Josip Vidmar z večjo bistrovidnostjo odkril bistvo tega »spora« in ga točno označil za boj med Erosom in Demonom pesniškega navdiha; pokazal je tudi, da prav ta boj in pa napor, da bi v besedo zajel stvariteljski proces, daje Župančiču edinstveno mesto v slovenskem slovstvu.

Oznaka Samogovorov je premedla; Slodnjak vidi zgolj »intelektualistično ustvarjanje« celo v pesmi »Z vlakom«. Bolje je označena zbirka »V zarje Vidove«; premalo je poudarjena Župančičeva domovinska lirika v njej (Tuj mož, Naše pismo, Naša beseda, itd.). Župančičevo dramatično delo je v bistvu dobro ocenjeno. Podcenjuje pa Slodnjak Župančičevo prevajateljsko delo in ga pač po krivem dolži, da duši pesnikovo samostojno ustvarjanje. Za to »važno

delo« nima Slodnjak nobene tople besede, dasi so prevodi Shakespeareja, Calderona, Rostanda i. dr. velike umetnine in pomembna kulturna dejanja.

Za sklep Slodnjak še enkrat povzema svoje misli o tem, kako »hira« Župančičeva umetnost na notranjih in zunanjih nasprotjih in če govori malo pred tem, da je Župančič »večji umetnik kakor človek«, je to čudna obsodba Župančiča kot človeka.

V Ketteju vidi Slodnjak »absolutno skladnost duha in telesa, misli in čustva, hrepenenja in realnosti (?), ki je znamenje svobodnega človeka in ki je za njim nikdo ni imel v našem slovstvu« (401). »Prerodil je našo pesniško idejo in besedni izraz v živi vodi narodne pesmi ter jo navdihnil z resničnim življenjem genijalnega, dasi skromnega mladeniča, ki črpa iz tujih kultur samo merilo in smer, v osrčju svojih umetnin pa ostaja zvest zemlji in rodu« (406).

Posnemanje narodne pesmi in pa absolutna skladnost misli in čustva, to dvoje je v Slodnjakovih očeh Ketteja najbolj povzdignilo — to je tudi vzrok, da Slodnjak vse Kettejevo delo sprejema skoraj brez pridržka in ga ceni više kot Župančičevo. Vsekakor ima Slodnjak v neki meri prav. Ali absolutno merilo za presojanje pesnika ta dva kriterija ne moreta biti. V Župančiču je res neki razpor, v njem res najdeš več vplivov iz sodobne umetnosti evropske, ali kljub temu imamo v njegovem delu genialno upodobljeno življenje njegove pesniške osebnosti, ki je bila v neki dobi »duh v sredini« našega narodnega življenja. Taka centralna postava Kette ni bil, še manj seveda Murn.

Čisto brez pridržka Slodnjak Kettejeve poezije le ne sprejema. Kettejeva pesem je vendar pretežno erotična — tedaj »subjektivna«. In kakor je Slodnjak pri Prešernu trdil, da bi bilo napačno njegove ljubezenske pesmi presojati s stališča neke ljubezenske izpovedi — v njih je namreč najsilnejša izpoved slovenskega človeka o vseh vprašanjih človeškega življenja — tako je tudi pri Ketteju dognal, da njegove ljubezenske pesmi prav za prav niso ljubezenske: »Res je Kettejeva pesem ljubezenska... toda v Kettejevi ljubezenski pesmi ne gre samo za odkritosrčno izpoved erotičnega čustva, zanj je ljubezen samo zunanji pesniški motiv, ki mu je potreben zato, ker je človeštvu najbolj razumljiva ter skriva v sebi vso polnoto telesnega in — duhovnega življenja« (406, 407). Tako tolmačenje se mi zdi nasilno — kakor pri Prešernu, tako tudi pri Ketteju.

Pri Murnu je Slodnjak dobro podčrtal njegovo otroško dušo, njegovo razmerje do prirode in kmeta in dvojnost, ki jo je čutiti v njegovem delu (življenje in smrt si podajata v Murnovi pesmi roke). Pretirano pa je govorjenje, da je v njegovi pesmi globina Cankarjevih psiholoških analiz (408), in napačna trditev, da je »skoraj vse, kar so pesniki našega stoletja zapeli lepega in resničnega, vzklilo iz njegove pesmi« (413).

V poglavju »Drugi rod Dominsvetovcev« so zanimivi odstavki, v katerih Slodnjak govori o kriterijih, po katerih sodi najnovejše slovensko slovstvo. Še pri ocenjevanju Župančiča, Ketteja in Murna je na Slodnjakovo sodbo v precejšnji meri vplival odgovor na vprašanje, koliko je pesnik snovno in

oblikovno »naroden«, ali ni morda »presubjektiven«, ali črpa iz narodne pesmi. V tem poglavju pa je Slodnjaku »umetnost tisti življenjski pojav, ki more vzrasti samo iz najglobljega in najtotalnejšega bistva in je nepodkupljiva in svojevolljna moč, ki ni pokorna zunanji sili« (414). In »edini vrelec za vsaktero umetnost« vidi sedaj v »popolni življenjski in umetniški odkritosrčnosti« (415). »Umetnik mora ustvarjati, ne oziraje se na apriorne, etične in estetske norme«, njegovega vrelca »ne sme kaliti, vsaj vedoma ne, nobeno zunanje pravilo« (415). Drugod se izraža podobno: »Kjer ni popolne in absolutne vdanosti življenju in umetnosti, tam tudi ne more vzkliti lepa pesem« (422). In za versko poezijo je najnujnejše: »vroča in neomahljiva borba za Boga, odkritosrčno slikanje greha in čednosti, skratka resnično življenje živega človeka v vsej razsežnosti čuvstev in misli« (423).

Ti vidiki se bistveno ločijo od onih, po katerih je Slodnjak v glavnem sodil vse doslej. Svoj klic: »Nazaj k Levstiku!« ki ga je Slodnjak zapisal sicer drugje, a odmeva tudi iz te knjige vse do poslednjih poglavij, je moral tu sam nadomestiti s splošnejšimi, globljimi sodili: Ni glavno, da umetnik obdeluje narodno snov v narodni obliki, ni važno, ali je njegova umetnost »subjektivna ali objektivna«, prva zahteva je, da bodi umetnina pristen in iskren izraz resničnega človeškega življenja v vsej njegovi širini in globini.

Pred tem merilom, s katerim Slodnjak z viška meri zlasti še živeče pisatelje, komaj obstane n. pr. celo Finžgar, ki bi mu bilo s stališča Levstikovih zahtev težko v čemerkoli ugovarjati. V očrtu Meška Slodnjak vse preveč govori o »stvariteljski tragiki, ki smo jo videli pri vseh duhovniških pisateljih« (416), o nesamostojnosti njegovega značaja, o zastrti erotiki, o navideznem poduhovljenju erotičnega življenja itd. Meškov portret je napisan brez potrebne mirnosti. Še v večji meri velja to o očrtu A. Merharja. Čemu je treba na treh straneh dokazovati njegovo nepomembnost za zgodovino našega slovstva? Slodnjakova sodba o Sardenku je premalo objektivna in vrhu tega še brez takta (primerjaj oznako Dekliških pesmi str. 423).

Premalo je označena Finžgarjeva drama; njegovi zadnji dve povesti za ljudstvo (Beli ženin in Strici) bi že radi svoje klasične izklesanosti v gradbi in jeziku pač zaslužili drugačno oceno; Slodnjak pravi o njih le to, da se je Finžgar »tu skušal izogniti nerešljivi problematiki sodobnega vaškega življenja in prenesti dejanje v dušo kmečkega človeka prejšnjih časov« (429).

V poglavjih »Neposredni dediči moderne« in »Drugo pokolenje slovenskih naturalistov« se bavi Slodnjak s pesniki in pisatelji, ki so bili v izhodišču učenci Cankarja in Župančiča, »pa so vendar hrepeneli, da izrazijo na svojstven način svoja notranja doživetja, problematičnost in zmede časa ter up in strah generacije« (430). Slodnjak označuje vso to umetnost za tipično prehodno prikazen, določeno samo v trenutku, brez enotnega umetniškega in svetovnega nazora — pesniški izraz slabotnih duš, ki trepetajo v viharju prihajajočih duševnih in socialnih kriz (431). Ob Preporodovcih označuje Slodnjak (brez prave zveze s stvarjo) tudi notranji razkol poveljne dobe; Slodnjak mu išče korenin v premočni zapadni usmerjenosti: »Kajti kljub nacionalnemu navdušenju je zapad in njegova kulturna podoba premočna

sila, ki ne da, da bi vzraslo iz nas samih nekaj, kar bi bilo vsaj nekoliko večje, kakor so kulturne oblike in vsebine zapadnega sveta. To povzroča v nas notranjo neskladnost in nezadovoljstvo, ki nam uničuje to, kar je dobrega v nas samih, obenem pa ustvarja skepso nad obče človeškimi duhovnimi vrednotami. Ta notranja razdvojenost je poglavitni znak našega duhovnega in nacijskega življenja v 20. stoletju, ki se je posebno poglobila po osvoboditvi» (432). Trditev, da bi »kulturne prepade«, v katere »strmoglavlja Slovenec« po prevratu, povzročila samo prevelika usmerjenost v zapadno kulturo, se mi zdi zelo enostranska in pretirana. Vzroki za duhovno razcepljenost današnje dobe so pač globljega in splošnejšega značaja.

O Maistru je težko trditi, da poje večkrat z »nelepimi domisleki o erotičnih doživljajih« (433). Izumetničena je tudi trditev, da se Kraigher »izogiblje duhovne in etične vsebine svojih oseb« le zato, ker je hotel ustvariti »nasprotni tečaj Cankarjevi spiritualni noveli« (451). Zakaj je uvrščen med naturaliste »drugega pokolenja« Ivan Lah, ki ga »z naturalizmom ne veže nič« (499), ne vem.

V zadnjem poglavju »Rodova na razpotju« podaja Slodnjak očrt generacije, »ki je nastopila v našem slovstvu tik pred svetovno vojsko«. Najprej dobro poudarja pomen Izidorja Cankarja za dominsvetovsko generacijo; on ji je z revizijo Lampetovega oziroma Mahničevega slovstvenega programa omogočil svobodno ustvarjanje, tako da je postala v našem slovstvenem življenju vodilna (455). Izidor Cankar je tudi sam praktično skušal preroditi slovensko besedno umetnost v ekspresivnem realizmu.

Ivan Pregelj je Slodnjaku tip prehodnega človeka, ki ni opustil Cankarjevega subjektivizma, dasi se je na videz lotil objektivnih, zgodovinskih snovi. Dobro je poudarjeno njegovo stremljenje po novem stilu, ki ga je končno tudi ustvaril. Na dnu vsega Pregljevega pisanja je Slodnjak odkril »elementarno erotiko, ki jo pisatelj duši radi privzgojenih načel, čeprav se mu prav zato naravna podoba erotičnega življenja drobi v tisoč malenkosti stilističnega značaja, ki glasno poudarjajo to, kar naj bi bilo zatajeno« (459). Ni prav, da Slodnjak pri Preglju upošteva samo večja epska dela, samo s splošno omembo pa odpravlja njegove idile in novele, med katerimi je nekaj dovršenih umetnin (na pr. Roža Regina ajdovska, Idile).

France Bevk je označen kot izrazit epik, »ki se mu je med sodobniki edinemu posrečilo, da se je v pisateljskem razvoju otresel romantičnih in simbolističnih, tehničnih in stilnih prvin, ter se je tako najbolj približal psihološkemu realizmu« (464). Od njega Slodnjak pričakuje, da bo »ustvaril našemu slovstvu nove epske vzore ter prerodil epiko tudi v domovini, ki hira v precepu malodušnosti in duhovne lenobe« (468).

Preko kratkih oznak Lovrenčiča, Velikonje, A. Debeljaka prehaja Slodnjak na zadnjega pisatelja, ki mu je odmeril mesto: Juša Kozaka. K. je označen kot učenec naturalistov: »vitalistični pogled na življenje odkriva Kozaku bujnost telesnega doživljanja, medtem ko mu je duhovni svet manj znan« (472).

Poglavje zaključuje Slodnjak z ugotovitvijo, da nas je kot narod, to se pravi kot svobodne ljudi, živeče v nesvobodi, osvobodilo samo naše kulturno in slovstveno delo.

V tem zadnjem poglavju bo seveda kdo zaman iskal marsikako ime, ki ga Slodnjak z večjo ali manjšo upravičenostjo ni upošteval. Vsekakor bi bil moral omeniti najboljšo pisateljico novejšje dobe — Marijo Kmetovo.

Knjigi je dodan »Letopis slovenskega slovstva«. V njem dobi čitatelj k vsakemu poglavju posebej podrobne podatke z letnicami. Letopis je sestavljen v glavnem vestno. Brez napak in pomanjkljivosti pa tudi ni: Pri Krelju ne navaja Otročje biblije 1566, pač pa neki katekizem za stanovske šole 1567, kar je napačno; omenjena ni 2. izdaja Megizerjevega slovarja 1744, ne druga izdaja Küzmičevega Novega zakona 1818; pri Prešernu moti nedosledno mešanje datumov za dobo nastanka in objave pesmi; pri Levstiku je napačna letnica 1880 za nadaljevanje Franjinih pesmi v Zvonu (prav LZ 1881); pri Trdini, Mencingerju, Levstiku, Deteli, Erjavcu ne navaja zbranih spisov, dočim so drugod (n. pr. pri Tavčarju, Cankarju, Bevku in Šorliju) navedeni; Detelovo zadnje delo (Vest in zakon) prav tako manjka; pri župančiču pogrešam mnogo njegovih prevodov in pa zbornik Naša beseda; ker v članku o župančiču omenja ligaški list »Slovenska vila«, bi ga bilo treba omeniti tudi v letopisu — četudi je izšla ena sama številka (sporočilo šefa vet. ods. ban. upr. v pok. g. Frana Črneti); pri Kraigherjevi školjki je izostalo ime avtorja; spisom, ki niso izšli v samostojnih izdajah, vobče dodaja revijo, kjer so se tiskali; ponekod pa je revija izpuščena in se more to napačno tolmačiti, da je stvar izšla v knjižni izdaji; itd.

V letopisu in stvarnem kazalu je Slodnjak — kot pravi sam na str. 541., skušal popraviti vse tiskovne pomote. Popravljal je v resnici tudi stvarne pogoške — a brez opozorila, da gre za popravo teksta. Pri Preglju n. pr. pravi v tekstu (464), da je pisatelj »Šmonco« v Izbranih spisih nazval »Simon Jenko«, v letopisu navaja v oklepaju pravilni naslov (Simon iz Praš). Ali primer poprave v kazalu! V tekstu omenja Slodnjak med sodelavci »Vesne« Adolfa Robido, v kazalu najdeš samo pravilno ime Ivana Robide, ne da bi bilo omenjeno, da gre za korekturo teksta. Tak način popravljanja pri nepoučenem bravcu povečuje zmedo.

Odgovoriti na vprašanje, ali je knjiga primeren učbenik za srednjo šolo, po vseh teh ugotovitvah ni težko.

Učna knjiga literarne zgodovine mora biti strnjeno, toda jasno pisana sinteza vseh dotedanjih raziskovanj v stroki; ne sme biti subjektiven pogled posameznega avtorja, biti mora objektiven pregled, pisan strogo sistematično: z jasno razdelitvijo v poglavja po važnih kriterijih; s točnimi oznakami dobe ter preciznimi karakteristikami glavnih oseb in njih del; prav tako se mora jezik skladati z osnovnimi zahtevami šolske gramatike.

Slodnjakov »Pregled slovenskega slovstva« ne ustreza popolnoma niti eni gornjih zahtev. Zato tudi vprašanja učne knjige za slovensko literarno zgodovino v srednji šoli ni premaknil z mrtve točke.

Ob koncu te ocene moram še enkrat omeniti, da sem se bavil v njej obširneje predvsem s slabostmi Slodnjakove knjige. Radi njih knjiga kljub dobremu namenu avtorjevemu in požrtvovalnosti založnikovi ni uspela. A Slodnjakov Pregled ima tudi mnogo dobrih strani: radi njih bi želel, da bi dobili kmalu drugo, predelano, prečiščeno in uravnovešeno izdajo.